

NIEUWSBLAD

Historische Vereniging

Ameide

Tienhoven

COLOFON

Het nieuwsblad is een uitgave van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven en verschijnt vier keer per jaar.

ISSN: 1569 - 7800

HET BESTUUR

Voorzitter:

H. van den Heuvel Voorstraat 99 4132 AP Vianen tel. 0347-355180

Vice-voorzitter:

G.W. Groenendijk De Bogerd 3 4233 GN Ameide tel. 0183-601886

Secretaris:

C.W. Broekman Broekseweg 59 4233 CT Ameide tel. 0183-601811

Penningmeester:

J. Stasse De Bogerd 19 4233 GN Ameide tel. 0183-602488

Algemeen adjunct:

J.A. Maatkamp Lekdijk 18 2769 GA Langerak tel. 0183-602071

Lid: A.P. Provoost Voorstraat 10 4233 EA Ameide tel. 0183-601568

Lid: C. Rijnhout De Kooi 25 4233 GP Ameide tel. 0183-602648

Lid: D. Siegersma Fransestraat 12 4233 ED Ameide tel. 0183-602676

Lid: A. Terlouw-van der Grijn Vijf Akkers 18 4235 AH Tienhoven tel. 0183-602110

ERELEDEN

A.M. den Oudsten, G. Streefkerk en P. Will

CORRESPONDENTIEADRES

C.W. Broekman info@ameide-tienhoven.nl internet: www.ameide-tienhoven.nl

LEZINGEN EN EXCURSIES

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

J.D.C. Laroo hv@laroo.net

A.P. Provoost bram.provoost@kpnplanet.nl

REDACTIE NIEUWSBLAD

H.J. Beckmann h.j.beckmann@planet.nl

C. van der Grijn cvdgrijn@hetnet.nl

G.W. Groenendijk gert.groenendijk@planet.nl

A. Tukker a.tukker74@hetnet.nl

P. Will p.will@hetnet.nl

LEDENADMINISTRATIE

J. Stasse jstasse@hetnet.nl

CONTRIBUTIE

De contributie bedraagt minimaal €15,- per jaar, over te maken op bankrekeningnummer 301952248 van de Rabobank in Ameide, t.n.v. de penningmeester van de vereniging.

Opzegging van het lidmaatschap dient minimaal zes weken voor het eind van het verenigingsjaar te hebben plaatsgevonden.

De redactie besteedt de uiterste zorg aan de in dit nieuwsblad opgenomen artikelen.

Onvolkomenheden kunnen echter voorkomen. Het bestuur van de Historische Vereniging aanvaardt dan ook geen aansprakelijkheid voor daaruit voortvloeiend ongerief.

Op de voorpagina: Het is dit jaar negentig jaar geleden dat Cornelis van Toor de grondslag legde voor het modeconcern ANNA VAN TOOR. Hij is afgebeeld op de omslag van dit blad, samen met zijn vrouw Aletta Bouwmeester.

Op de achterpagina: Fotoverkenningvlucht van een F-16 boven slot Herlaer op donderdag 4 september 2008.

Inhoud december 2008

Van de redactie	3
Ontwikkeling ledenbestand	3
REACTIES VAN LEZERS	4
Van Eyndhoven, een bekende naam op een grafzerk uit Tienhoven.	4
De Statenbijbel van de familie Diepenhorst uit 't Fortuin te Ameide	6
De vlucht van de F-16 boven "Herlaer"	7
Volgens Bartjens	10
De levensweg van Hugo de Groot	14
De Lombarden in Ameide	20
Het Paardenmarkt raadspel	23
Negentig jaar Van Toor: werken zo lang het dag is in de textielbranche	24
Vader, gedicht van Jan H. van Toor	33
Aangaande de aankoop van het Tienhovense raadhuis	34
Frans de Jong en Ameide	37
Jagtgerecht van Tienhoven	39
Historische plaatjes met een praatje	43
De baliebijter	44
Paul Citroen	45
De portretten van Nico Jesse door Paul Citroen	48

Van de redactie

In het laatste nummer van de negentiende jaargang van dit blad wordt een bedrijf belicht dat zijn wortels heeft in Ameide en Tienhoven: ANNA VAN TOOR.

Hans van den Heuvel beschrijft de ontwikkeling van de winkel in “garen, knopen, stopwol, veren en beddengoed” tot het modeconcern met 31 vestigingen.

De conservator van het Museum De Fundatie in Zwolle bespreekt de expositie “Paul Citroen - Tussen modernisme en portret”. Paul Citroen was goed bevriend met Nico Jesse, die van 1945 tot 1956 als huisarts in Ameide gevestigd was.

Hij schilderde twee portretten van hem. Ook maakte hij een tekening van de arts-fotograaf, die Nico Jesse als ex libris gebruikte.

We besteden uitgebreid aandacht aan de fotoverkenningsvlucht, die een F-16 gevechtsvliegtuig op donderdag 4 juni boven het slot “Herlaer” maakte.

Iedereen kent de uitdrukking “Volgens Bartjens”. Maar waar komt deze uitdrukking vandaan? Paul Will doet het uit de doeken.

Ontwikkeling ledenbestand

Het was niet dan met een zekere behoedzaamheid dat voorzitter Hans van den Heuvel op vrijdag 16 oktober van dit jaar om elf uur 's morgens – in het voetspoor van Gerard Streefkerk, Kees Rijnhout en André Tukker – de vele steile trappen in de toren van de Hervormde Kerk van Ameide beklom. Korte tijd later voegde Wim van der Grijn zich bij het gezelschap. Deze 59 jaar oude, aan de Prinsengracht wonende, geboren en getogen Ameidenaar was enkele dagen eerder ingeschreven als vierhonderdste lid van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven.

Om daaraan luister bij te zetten staken Wim en Hans op de omloop van de toren samen de oude stadsvlag van Ameide uit, daarbij geassisteerd door Gerard en Kees en gefotografeerd door André. Het vierhonderdste lid kreeg als welkomstgeschenk een nieuw exemplaar van de vlag.

De inschrijving van het vierhonderdste lid was een nieuwe mijlpaal in de ongeëvenaarde groei van de Historische Vereniging, waarvan het aantal leden in vier jaar tijd is toegenomen van 175 tot vierhonderd. Dit betekent overigens niet dat het ledental zich nu stabiliseert. Integendeel, mede door de succesvolle werving tijdens de jaarlijkse Paardenmarkt zijn er inmiddels al **407** leden !

Sinds de publicatie van de vorige editie van het Nieuwsblad is één lid van onze vereniging overleden. Het gaat om de heer A. P. Streefkerk. Hij woonde op het Aaksterveld in Ameide.

In dezelfde periode zijn twintig nieuwe leden ingeschreven. Het betreft in alfabetische volgorde :

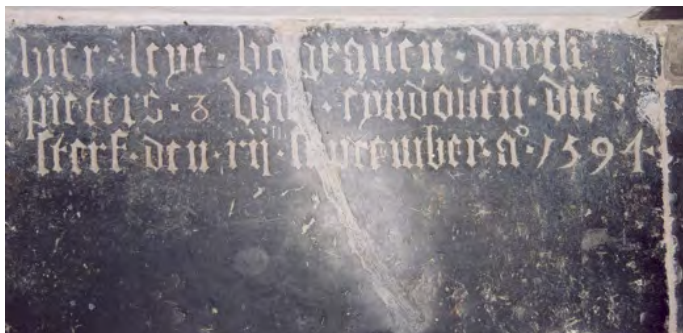
Hans van den Heuvel (links) en Wim van der Grijn (rechts), voorzitter respectievelijk vierhonderdste lid van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven, gereed voor het hijsen van de oude stadsvlag op de omloop van de toren van de Hervormde Kerk van Ameide.

Mevr. M. Bos – Versluis, Ede.
W.T.Burggraaf, Meerkerk.
L. Buyserd, Lexmond.
J. A. Chaigneau, Nieuwegein.
A. Goedhart, Tienhoven.
G. de Groot, Ameide.
F. van der Grijn, Schiedam.
W. A. van der Grijn, Ameide.
Mevr. Q. J. van der Ham – Verheij, Leerdam.
E. Hartman, Gorinchem.
A. Kars, Gorinchem.
Mevr. G. Mesker, Hardinxveld - Giessendam.
Mevr. A.S. van der Kooi – Gulden, Ermelo.
Mevr. R. Koopmans – van Toor, Brielle.
P. van der Meij, Den Helder.
Fam. B. Middelkoop – Terlouw, Ameide.
Mevr. H. van der Staay – Stip, Ridderkerk.
H. Versluis Ameide.
Mevr. M. Versluis, Ameide
S. Versluis, Ameide.

Niet onvermeld mag blijven dat Stijn Versluis met zijn tien jaar het jongste lid van onze vereniging is.

REACTIES VAN LEZERS

De heer R.F. van Dijk uit Gorinchem deelde ons mede dat het artikel van W.A. Beelaerts over Mye (van der) verscheen op kolom 47-49 van de 41^e jaargang (1923) van de 'De Nederlandsche Leeuw'.

In het artikel over de grafstenen in de St. Nicolaaskerk te Tienhoven is de tekst van de eerste grafsteen als volgt getranscribeerd: 'hier leyt begraven pieter Cornelissen in syn leven vereert met het Scoutsamt van tienhoeven van de EE Heer Hans Wolphert Heer tot Brederode...'. De heer Van Dijk wijst op het feit dat op de grafsteen Brederode in plaats van Brederode staat.

In dit zelfde artikel werd de tekst van de bovenstaande grafzerk als volgt getranscribeerd: 'hier leyt begraven dirck pieters. Dirck sterf den rij (?) november anno 1594'. De heer van Dijk transcribeerde de tekst als volgt: 'hier leyt begraven dirck pieters van eyndoven die sterf den VII september anno 1594'.

Arnold de Haan van de Historische Vereniging Hardinxveld-Giessendam schreef ons: 'T.a.v. de gotische tekst op de grafzerk uit 1594 is de tekst als volgt te lezen: "*hier leyt begraven dirck pieters zn van eyndoven die sterf den 12 november anno 1594*".

De heren Van Dijk en De Haan verschillen duidelijk van mening over de sterfdatum van Dirk Pietersz. van Eyndoven. De heer Van Dijk zeven september en de heer De Haan twaalf november.

De bovenste steen op de hiernaast staande kolom is de steen van C. Aelberts. Hierover zegt de heer De Haan:

Van Eyndhoven, een bekende naam op een grafzerk uit Tienhoven.

Hans Endhoven

Na mijn vakantie trof ik begin september in de mailbox een bericht van Gert Groenendijk uit Ameide betreffende enkele bewaard gebleven oude grafzerken in de St. Nicolaaskerk in Tienhoven. Een van de meegezonden afbeeldingen vertoonde de grafzerk van een zekere Dirck Pietersz van Eyndoven, die op 7 september 1594 overleden

'Het eerste woord hierop, gelezen als "hib", is in werkelijkheid H.L.B. dat, in verband met de beperkte ruimte werd gebruikt als afkorting van 'Hier Leyt Begraven'.

Verder merkt de heer de Haan op dat de onderste afgebeelde steen is hergebruikt. Er zijn, onder de tekst, duidelijk resten van een drieregelige (onleesbare) oudere tekst zichtbaar.

De vierde grafsteen die werd besproken had de tekst: 'Hier leyt begraven Hendrick Pietersen de ridder out-schepen tot thienhoven i. beter vande menschen ver acht als van godt verschooven sterff den 5 ivny anno 1659'. Het gedeelte van de tekst op de grafsteen: 'beter van de mensen veracht als van God verschoven', was niet duidelijk.

Paul Will leverde hierop het volgende commentaar: 'Dat zou je kunnen vertalen als: Het is beter door de mensen veracht - met de nek aangekeken te worden - dan door God buiten gesloten te worden. Verschuiven = terzijde gesteld worden, zich ontdoen van ...'

Wij danken de heren Van Dijk, De Haan en Will voor hun kritische opmerkingen..

was en in de kerk is begraven. Normaliter zegt dat iemand niet veel, daarvoor is de afstand in de tijd te groot. Voor mij was het echter alsof de tijd in die uitgebeitelde naam weer tot leven kwam.

Al ruim een kwart eeuw houd ik mij namelijk bezig met families die in Holland de naam Enthoven dragen, of een

andere afgeleide vorm van Eindhoven. In dat kader werd eind vorige eeuw gedurende meerdere jaren onderzoek verricht naar de Eyndovens van Ameide en omgeving. Ik bleek niet de enige te zijn met belangstelling voor dit kleine stadje in de Alblasserwaard. Zo verscheen in 1993 in de Nederlandsche Leeuw een gedegen artikel over de stadssecretaris Hendrik Petersz de Bruijn en zijn nakomelingen tussen 1579 en 1679, een familie die vele ambtenaren en bestuurders leverde. De Eyndovens in Ameide-Tienhoven zijn echter van veel ouder datum. In de Leenhof van Vianen komt in deze omgeving al in 1401 een *Heinric van Endoven* voor als leenman. Gegevens over de 15^e eeuw ontbreken, maar aangenomen mag worden dat de gelijknamige familie die vanaf circa 1500 tot 1672 aantoonbaar hier woonachtig is, van hem afstamt.

Wie was deze Dirk? We kennen zijn vader als heer Peter Jacobsz. Deze wordt rond 1540 enkele malen vermeld als kapelaan in Meerkerk bij pastoor heer Jan van Kersberch, die daar van 1517 tot na 1543 de hoogste lokale geestelijke is. Een getrouwde priester dus? Neen, trouwen kunnen ze niet, maar van “wereldlijke” geestelijken die niet in een klooster verblijven wordt vrij algemeen geaccepteerd dat ze er een vrouw op na houden. De kinderen uit een dergelijke verbintenis kunnen het mede door een verhoudingsgewijs goede opvoeding soms ver schoppen. Zo heeft een latere pastoor van Meerkerk, heer Aart Stout Jansz, niet minder dan vijf kinderen. Zijn zoon mr. Christiaan verdient aanvankelijk de kost als chirurgijn, maar wordt later waard, pachter van het veer en de tol en zelfs schout in zijn geboortedorp. Een opvolger van deze pastoor, heer Gerrit van Sweten, zal na de reformatie de toog aan de wilgen hangen en predikant worden in Vianen. De relatie van heer Peter Jacobsz met Tienhoven blijkt uit een akte uit 1564 waarin de weduwe en kinderen van Adriaan Petersz van Eyndoven afstand doen van hun hofstede en 22 morgen land in Tienhoven. Het zijn barre economische tijden en het betreft dan ook een min of meer gedwongen verkoop van een van de grootste eigen bedrijven in de regio. De nieuwe eigenaar laat de belangrijkste vertegenwoordigers van de familie mede ondertekenen. Het lijkt niet onmogelijk dat heer Peter Jacobsz na de reformatie en mogelijk al daarvoor naar Tienhoven is gekomen. De pastoor van de St. Nicolaaskerk, heer Dirk Bertsz, bezit in 1539 een huis aan de Voorstraat in Vianen, dat hij een paar jaar later met al zijn goederen vermaakt aan zijn *meecht* [dienstmaagd] Borchgen met haar twee kinderen. Elders wordt zij Borchgen Dirk Bertsz dochter genoemd. Een jongere vervanger of opvolger voor de kerkdiensten in Tienhoven lijkt zeer aannemelijk. In 1567 bestemt heer Peter Jacobsz alle goederen die hij komt te erven van zijn moeder Jannetje voor zijn kinderen. Hij behoudt voor zichzelf alleen een jaarlijkse uitkering. Of hij na de reformatie nog als geestelijke actief is weten we niet. Uit de bronnen zijn drie kinderen bekend: Maritje die circa 1567 trouwt met Fop Hendriksz uit Meerkerk, haar zuster Neeltje, die een huwelijkspartner vindt in Huybert Jansz de Bruyn uit Vianen en Dirk Petersz.

De enige zoon blijft in Tienhoven, waar hij voor 1574 gehuwd is met Jannitje Jansdr. Zij komt nergens met een achternaam voor, maar aangezien de kinderen van Dirk en Jannitje later erven van haar zuster Aalken Jansdr kun-

nen we concluderen dat zij een dochter is van een andere aanzienlijke familie in het dorp, Jan Jacobsz Verkerck. Haar vader bezit onder andere de boerderij op de 24 morgen land die eigendom zijn van Jhr. Joost van de Werve. Dirk en zijn vrouw laten een nieuwe hofstede bouwen op de Koekoeksweerd. Deze uiterwaard van de Brederodes wordt al langere tijd gebruikt door de Eyndovens. Mogelijk is de oude hofstede waar Dirks grootmoeder Jannetje met haar tweede man geleefd heeft tijdens de Spaanse woelingen verbrand, een lot dat ook het kasteel van Ameide treft. In 1580 vinden we Dirk terug in Ameide. Er is helaas geen bron uit die tijd waaruit we kunnen opmaken of het huis aldaar door Dirk gekocht is of geërfd. Hij treedt geruime tijd op als zaakgelastigde van zijn weduwe geworden zuster Neeltje en haar kind in Vianen. De nieuwe woonplaats in de stad Ameide vormt kennelijk geen belemmering voor bestuurlijke functies daarbuiten. Als schepen van Tienhoven ondertekent Dirk in 1584 een lening door Ameide en Tienhoven van een collega. Hij plaatst een cirkel met een kruisje erin en schrijft eronder: “t merck van dirck petersz van eyndoven”. Een treffende verwijzing naar de geestelijke status van zijn vader. Hij zal trouwens geen zegel gehad hebben, want dit wordt gebruikt door zijn oom Gijsbert Jacobsz burgemeester van Ameide en diens nakomelingen. Dirk wordt na zijn dood op 7 september 1594 dus begraven in de St. Nicolaaskerk. De steenhouwer moet van elders afkomstig zijn. Ameide en Tienhoven zijn te klein voor een eigen vakman op dit gebied. Bovendien beitelte hij in de zerk het patroniem Pietersz. De naam Pieter zal men echter tevergeefs zoeken in de overgeleverde bronnen. Algemeen is sprake van Peter, tot ver in de 17^e eeuw. Dirks weduwe Jannitje Jansdr overleeft hem vele jaren. In 1599 is Schalk Willemsz Roeck uit Ameide haar 150 gl schuldig na een eerdere lening van 250 gl. Uit bewaard gebleven registers volgt nu ook informatie over de woonplaats. De hofstede van de weduwe staat beneden dams op de Kleine Weerd. Elders schrijft de secretaris dat dit aan de Oude haven is. Een van haar burens kort na 1600 is Johannes Andellius, eerst predikant van Ameide en later beroepen in Meerkerk. Het landbezit van Dirk strekt zich uit over meerdere locaties, zoals Twaalfhoeven, Liesveld en Zevenhoven. De hofstede op de Koekoeksweerd met de bruikbaar en een deel van de eigen landen komt in 1609 in handen van schoonzoon Willem Anthonisz, een Meerkerker die gehuwd is met Seligje Dirksdr. Een andere dochter, Grietgen Dirksdr, blijft ongehuwd. Haar vinden we terug als rentenierster in Ameide. Daar woont ook haar jongste broer Peter Dirksz, die er burgemeester wordt. Zijn tak van de familie sterft in 1675 uit. De oudste broer verhuist na de verkoop van het ouderlijk bedrijf naar de overkant van het water. Hij wordt bouwman in en burgemeester van Zevender en stamvader van een talrijk nageslacht.

Bronnen c.q. archieven:

Rechterlijke archieven van Meerkerk, Ameide, Tienhoven en Vianen
Archief Kamer van Justitie van Vianen
Leenhof Vianen
Hof van Holland
Grafelijkheids Rekenkamer
Staten van Holland voor 1572

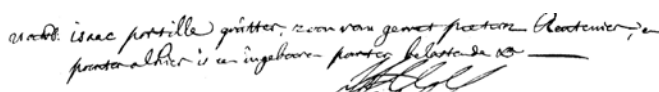
De Statenbijbel van de familie Diepenhorst uit 't Fortuin te Ameide

(Aanvullende informatie voor het Nieuwsblad van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven)

In mijn artikel over de Statenbijbel van de familie Diepenhorst in het Nieuwsblad nummer 2 – april 2008 komt in het handgeschreven namenregister in deze Bijbel de naam voor van ene 'monsieur Jsaak Portielje'. Mijn blijvende nieuwsgierigheid heeft er toe geleid dat ik wat meer te weten ben gekomen over diens identiteit:

Geboren ca. 1690, vermoedelijk te Amsterdam. Daar getrouwd 12 augustus 1712 met Josina Wens. Hij overleed 17 mei 1748 en zijn echtgenote 20 augustus 1751. Zij hadden vijf kinderen; de twee jongste leefden slechts enkele dagen.

Zowel Jsaak als zijn vader Gerrit Pietersz. Portielje († 25 mei 1723) – afkomstig uit Rotterdam – waren als grutter ingeschreven in het Poorterboek van Amsterdam. Gerrit P. P. in Poorterboek nr. 4 op blad 221 en Jsaak P. in Poorterboek nr. 13 op blad 254: ↓

21 oct: isaac portille grutter, zoon van gerret pietersz Rentenier en poorter alhier is een ingebooren poorter belastende etc. 1712

N.B.: De Poorterboeken zijn in te zien in het Stadsarchief van de Gemeente Amsterdam.

Inschrijving hierin was een vereiste om een beroep te mogen uitoefenen. Men verwierf hiermee tevens bepaalde privileges.

Merk op:

- I.P. leefde in dezelfde periode als het gezin Diepenhorst dat is opgenomen in het namenregister in de familie-Bijbel.
- Zowel in deze Bijbel als in het Amsterdamse Poorterboek staat vermeldt dat hij 'grutter' van beroep was.
- Met de in deze Bijbel genoemde 'lijtsestraat' wordt ongeveer bedoeld de 'Leidsestraat' (A° 1658) te Amsterdam. Deze min of meer fonetische schrijfwijze was zeker niet vreemd in die tijd. Zo men het hoorde schreef men het op.
- Men kan met grote zekerheid aannemen dat de in het Poorterboek genoemde 'Portille' dezelfde persoon is die in de familie-Bijbel wordt aangeduid met de naam 'Portielje'. Hierin is immers sprake van 'monsieur' Portielje. Ook hier kan men stellen: zo men het hoorde schreef men het op.
- Uit voorlopig genealogisch onderzoek door derden blijkt dat de naam Jsaak Portielje slechts eenmaal wordt vermeld in die periode. Zowel toen als nu komt de naam Portielje beperkt voor in Nederland.

- Conclusie:

Al deze aspecten en overwegingen leiden mijns inziens onmiskenbaar tot de conclusie dat de Jsaak Portielje genoemd in de familie-Bijbel een en dezelfde persoon was als de Isaak Portille die staat vermeld in het Poorterboek van Amsterdam.

Herkomst:

Over de mogelijke herkomst van de familie Portielje filosofeerde ik al in mijn vorige bijdrage. Afkomstig uit Frankrijk lijkt mij uiteindelijk de meest reële optie.

Waarom en hoe het komt dat zijn naam staat vermeld in deze Bijbel blijft een raadsel. Mogelijk was I.P. een logé, een passant op doorreis of wellicht een leverancier aan Diepenhorst van grutters- en/of andere waren. Vandaar de vraag: kocht of kreeg Diepenhorst uit dien hoofde deze Statenbijbel van hem, danwel werd deze (om wat voor reden) in onderpand aan hem afgestaan? Vragen vragen

Bron: mijn dank voor de vele contacten met:

- Marian Uri, <http://www.uri-assen.nl>
- Ronald Frietman, <http://www.geocities.com/rfgenealogie/portielje/Portielje.html>
- Stadsarchief Gemeente Amsterdam

Opmerkingen over het verhaal in Nieuwsblad nr. 2 – april 2008:

- In de linker kolom op pagina 27 staat op de 2^e en 3^e regel onder het horizontale lijntje vermeld: "De opdracht voor de vertaling werd in 1618 gegeven op de Synode van Dordrecht; de Staten-Generaal werd gevraagd de vertaling te betalen". Dit is onjuist en door mij zo ook niet geformuleerd. De Synode te Dordrecht nam het besluit dat de gehele Bijbel vanuit de oorspronkelijke grondteksten moest worden vertaald in de Nederlandse taal en vroeg de Staten Generael van de Vereenighde landen dit te willen financieren. Na inwilliging hiervan, ca. 7 jaar later, werden de Staten Generael hiermede tevens de feitelijke opdrachtgever. Vandaar de naam "Statenbijbel". Op de titelpagina van de Statenbijbel uit 1637 staat het als volgt:

BIBLIA, Dat is: De gantsche H. Schrifture, vervattende alle de Canonijcke Boecken des Ouden en des Nieuwen TESTAMENTS.

Nu Eerst,

Door last der Hoogh-Mog: HEEREN STATEN GENERAEL vande Vereenighde Nederlanden, en volgens het Besluit van de Synode Nationael, gehouden tot Dordrecht, inde Iaeren 1618 ende 1619.

Uyt de Oorspronckelijcke talen in onse Nederlandtsche tale getrouwelijck over-geset. (Zie o.m. ook de sinds 23 mei 2008 te raadplagen website: www.bijbelsdigitaal.nl)

- In de rechterkolom op pagina 27 staat achter het eerste gedachtestrepen vermeldt de naam "... Cornelia Pans". Dit moet zijn "..... Cornelia Jans". Was mijn fout.
- In de laatste zin van de rechter kolom op pagina 30 staat geschreven: "... Königsberger Gotisch ...". Dit moet zijn: "... Koenigsberger Gotisch ...".

L.H. Verweij (25-08-2008)

De vlucht van de F-16 boven “Herlaer”

Na een lange periode van voorbereiding was het op donderdag 4 september van dit jaar om 15.15 uur zover. Exact op dat tijdstip doorkliefde een gevechtsvliegtuig van het type F-16 van de vliegbasis Volkel van de Koninklijke Luchtmacht met een snelheid van ruim achthonderd kilometer per uur het luchtruim boven Ameide en Tienhoven om met behulp van geavanceerde infrarood- en videoapparatuur opnamen te maken van de directe omgeving van het slot “Herlaer”. De opnamen worden te gelegener tijd geanalyseerd door experts van de luchtmacht en archeologen met het doel gegevens te verkrijgen omtrent de ligging van de gracht en de fundamenten van het kasteelcomplex dat daar eeuwen geleden stond.

Er bestond in Ameide en Tienhoven veel belangstelling voor de vliegbewegingen, hoewel vanwege door de verkeersleiding van de luchthaven Schiphol opgelegde “limits” (beperkingen) slechts één vliegtuig kon worden ingezet. Ook besteedden verscheidene media – AD Rivierland, Het Kontakt, De Vijfheerenlanden en Radio Rijnmond – in ruime mate aandacht aan het bijzondere project. Het op vrijdag 5 september in AD Rivierland gepubliceerde artikel is integraal in dit Nieuwsblad opgenomen, met de daarbij behorende foto's.

AD Rivierland

Inwoners Ameide turen op dijk naar voorbijrazende F16

Anja Broeken
Ameide

Tientallen inwoners van Ameide verzamelden zich rond drie uur op de Lekdijk. Net in de bocht voorbij de Dam staan de meeste mensen. Ze turen allemaal omhoog in afwachting van een F16. Het gevechtsvliegtuig is uitgerust met hypermoderne verkenningapparatuur en vliegt over het Lekdorp om de restanten van Slot Herlaer in beeld te brengen. In dezelfde *Run* maakt de piloot ook opnames boven Giessenburg en Lexmond. De Koninklijke Luchtmacht test met de vlucht de nieuwe apparatuur die in 2007 is aangeschaft. Eerdere proefopnames van de historische locaties waren veelbelovend. De vlucht van gisteren moet nog meer details prijs geven.

Archeologie Bijzondere verkenningsvlucht past in oefenschema luchtmacht

‘Camera kan niet in de grond kijken’

Ameide/Giessenburg

Zijn vingertop volgt vage contouren op de luchtfoto voor hem. Als je goed kijkt zie je ze, zegt adjudant Rob de Wit, hoofd van de Tactical Air Reconnaissance Centre. Een F16 van dit onderdeel van de Koninklijke Luchtmacht speurde gisteren met hypermoderne apparatuur naar restanten van kastelen in Ameide en Giessenburg. De eerste proefopnames, die eerder dit jaar zijn gemaakt, zijn veelbelovend: De Wit wijst in het raadhuis van Ameide op een vertekening in het landschap dat verrassend veel overeenkomsten vertoont met een historische schets van de fundamenten van het toenmalige kasteel Herlaer. Ook Hans van den Heuvel, voorzitter van de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven, is enthousiast: ‘De vlucht van vandaag levert als het goed is nog veel verfijnder materiaal op.’

in onze oefeningen. Bovendien speelt er een maatschappelijk belang: archeologie spreekt mensen aan. Dat weegt ook mee.'

Het was Van den Heuvel-toenmalig directeur Voorlichting Defensie-die de zaak in gang zette. Hij werd op zijn beurt geïnspireerd door de voormalige eigenaresse van het huidige Slot Herlaer: Mevrouw de Ridder overwoog om op het terrein archeologische opgravingen te doen. In zo'n geval is het aardig om te weten waar je moet beginnen. Binnen mijn netwerk heb ik geïnformeerd naar de mogelijkheden. Dat was drie jaar geleden. Op dat moment werd de verken-

De Wit is er wel zeker van, want de sensoren van de verkenningsapparatuur onder de F16 zijn na de proefopname opnieuw bijgesteld. De pod is gloednieuw: ze is vorig jaar aangekocht door de luchtmacht. Sinds die tijd werken deskundige aan het afstellen ervan. Hiervoor is het gebruik van de apparatuur in de praktijk onontbeerlijk. 'En dan denken we als luchtmacht niet gelijk aan het in beeld brengen van fundamente van voormalige kastelen,' moet De Wit bekennen. 'Dit is zeer uitzonderlijk, maar het liet zich inpassen

ningsapparatuur net vervangen.' Zijn geduld wordt in meer dan één opzicht beloond. Ook andere haken aan. Geschiedkundige Vereniging Giessenburg en Schelluinen kan dankzij de luchtmacht liefst twee historische gebouwen in kaart brengen: De Giessenburcht die ooit ter hoogte van de Neerpolderseweg stond en Heerlijkheid De Hakkesteegt in de omgeving van de Peursumseweg. Voorwaarde is wel dat van de bouwsels iets in de bodem bewaard is gebleven.

Foto's Ad van Hasselt

Ook Killestein, dat ten noorden van Lexmond lag, is in luttele minuten in beeld gebracht.

‘We kunnen niet in de grond kijken’ zegt De Wit nog eens met nadruk. ‘Met de infraroodcamera’s brengen we verstoringen in de bodem in beeld. Fundamenten in de bodem zijn anders van structuur dan de aarde erom heen, dat ziet zo’n sensor. Of zo’n vierkantje op onze foto’s de resten zijn van een kasteel, die vraag moet je ons niet stellen. Het interpreteren van die beelden laten we graag aan een archeoloog over. Wij letten weer op hele andere dingen. Het is per slot van rekening verkenningsapparatuur waarmee we tijdens onze buitenlandse missies moeten werken.’

Verkenningsapparatuur

Archeologen hebben vaak dagen nodig om fundamenten van verloren gewaande gebouwen te ontbloten. De piloot die gisteren over de Alblasterwaard en de Vijfheerenlanden vloog, volbrengt die klus in slechts luttele seconden. Met een snelheid van naar schatting rond de 800 kilometer per uur brengen de sensoren onder zijn F16 de aarde in beeld. Ze zijn vooraf geprogrammeerd met behulp van simulatie-programma’s zodat op het juiste moment de gewenste opnames worden gemaakt. De camera van de verkenningsapparatuur maakt geen traditionele luchtfoto. Het is een stack framing camera die allemaal losse beeldjes maakt die samen de uiteindelijke foto vormen. De camera werkt met 256 tinten grijs die in tegenstelling tot andere kleuren in het spectrum allemaal door het menselijk oog kunnen worden waargenomen. Zestien GB aan beeldmateriaal kan de *pod* verzamelen. Daarvoor moet de F-16

wel meer dan een uur vliegen. ‘En kost het ons zo’n drie jaar om al die verzamelde informatie te interpreteren,’ zegt adjudant Rob de Wit. Hij is hoofd van het Tactical AirReconnaissance Centre. Dit luchtmacht- onderdeel houdt zich bezig met verkenningen. Tot 2001 was fotoverkenning een specifieke taak van het 306 Squadron. Inmiddels houden meerdere F16 squadrons zich hiermee bezig.

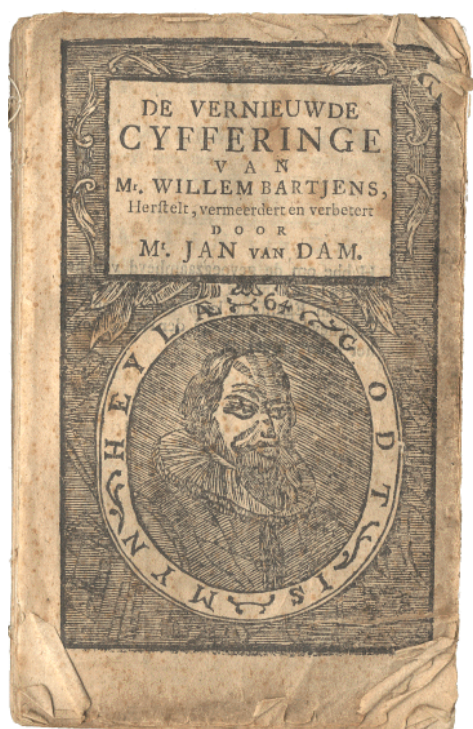

De vlag van de vliegbasis Volkel wapperde op donderdag 4 september op de omloop van de kerktoren van Ameide. Het gaat om de tweede vlag van rechts.

Volgens Bartjens

Paul Will

Die woordkoppel is spreekwoordelijk geworden. Het wordt gezegd als men iemand iets precies voorgerekend heeft; het klopt exact. Maar waar komt die zegswijze in feite vandaan? Wel, die heeft van doen met ene rekenmeester Willem Bartjens die in Amsterdam ter wereld kwam een jaar na het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog en die zeventig jaar heeft meegemaakt. Waarom leeft zijn naam nog steeds onder ons voort in de zegswijze: volgens Bartjens? Die staat zelfs vermeld in de Van Dale, en tevens terecht de variant 'Bartjes', omdat die *n* veelal bij het uitspreken wordt 'ingeslikt'.

Willem werd op z'n 22ste bovenmeester in zijn geboortestad ener Franse school in de Pijlsteeg en stelde een rekenmethode samen: 'De Cijfferinge' van Mr. Willem Bartjens, die in 1604 is verschenen. Dat dit rekenboek een succes werd, blijkt uit het feit dat 22 jaar nadien een achtste druk van de pers rolde. Niet verwonderlijk was dat in Amsterdam, de koopmansstad bij

uitnemendheid, de rekenkunst hoog aangeschreven stond. Ter plekke tierde welig de handelsgeest, waar als hoogste ideaal gold -volgens Vondels beeldend, maar wel wat wonderlijk zeggen -: 'Nu tast de koopman tot den elleboog in 't goud'. Was dat streven naar winst behalen een niet onbelangrijke drijfveer?

Bartjens 'rekenconste' ging later heten 'Vernieuwde Cijfferinge' en werd nadien nog door diverse meester-rekenaars herzien en bijgewerkt, met als ondertitel: 'Waaruit men meest alle de Grond-regulen van de Reekenkunst leeren kan'. Bartjens' meester(s)werk is pakweg 200 jaar in gebruik gebleven, maar in de laatst verschenen drukken valt weinig meer van de schepper Bartjens te bespeuren.

Op z'n 49ste ging de secure Bartjens elders zijn geluk zoeken: 'De Schepenen en Regeerders van Zwolle hadden hem aangesteld tot 'francoysche' schoolmeester om de kinderen te leren de Francoyse spraecke, voorts Lesen, Schryven, Reecken en Boeckholden, mitsgaeders ook syne Huijsfrouwe om den jonge dochteren te leren allerlei handtwercken van Neyen, Speltwercken en andere daartoe behoevende'.¹ Daarvoor beurde Willem een loon van 300 Carolus Gul-

dens jaarlijks met een vrije woning. Wat zijn echtgenote kreeg, wordt niet vermeld, maar grappig dat je in die eeuw al tweeverdieners had!

Het Willem Bartjenshuis in Zwolle.

Op zijn oude dag is hij naar zijn roots weergekeerd en is hij A.D.1639 te Amsterdam 'tot zijn vaderen vergaderd'¹. Deze onderwijsman was inmiddels zo beroemd geworden dat de reeds genoemde Vondel zorgde voor een onderschrift bij het portret van grootmeester Willem.

Willem Bartjens.

En eveneens heeft hij hem vereerd met ene 'Lof-sang, toege-eygent Mr. Willem Bartjens'. Deze staat afgedrukt in bovengenoemde 'Vernieu(w)de Cijfferinge'. 't Eerste deel. Tot Swol, voor Geraerd Bartjens. Ao. 1648. Deze Gerard is een zoon van Willem. Een paar versregels daaruit luiden: 'Amsterdam sal dy t' allen tijden / Uwen grooten lof belyden: / Hoe de Koopmanschap vermaert / Nutte vruchten heeft gebaert, / Door u en des Heeren zeghen, /

¹ Uitgerekend in B. 2de woon- en arbeidsplaats wordt jaarlijks in de trant van het Nationale Dicterie als eerbetoon aan hem 'Een groot Zwolsch Bartjens Rekendictiee' georganiseerd.

Die met sijnen gouden reghen / D' Amstel zindelijk besproeyt, / Datter neeringhs welvaert bloeyt. / Adieu Bartjens, ick wil swijgen / d' Wyl ghy gaet ten Hemel stijgen.² / 'k Wenschte dat ick hier in schijn / Slechts mocht uwen Echo zijn'.

Uit de 'Cijfferinge' een som: 'Een jonge man ontmoetende een Jonge Dochter, in haar schoot hebbende veel wel ruykende Rosjes, zeide...Nu volgt er een heel verhaal met als 'moment suprême' dat hij honderd ruikers gaat 'dubbeleeren' en des getals 1/3 daar toe voegen' en dan mag de schooljeugd raden hoeveel roosjes ze 'in haar schoot had. Nog eentje uit de vernieuwde Bartjens: 'Een kassier, zijn kas opmakende, vindt aan contanten 797 zilveren rijders, 2351 achtentwintigen, 1357 zilveren dukaten, 637 halve dukatons, 357 dertiendhalven, 2709+half rijksdaalders, 13578 vijfstuiverstukken, 865 daalders en 89 zevendhalves. Hoeveel guldens was zijn kas waardig?'

Intussen vragen we ons af of deze rekenboeken tjokvol rekenkunstjes en bizarre opgaven ook hier ter plaatse gebruikt zouden zijn? Och, waarom niet. In ieder geval wel in Oud-Alblas. Dat haal ik uit de bundel merkwaardigheden van mensen en dingen, die J.W. Ooms in 1973 in 'De Alblasserwaard in vroeger tijd' aan het papier heeft toevertrouwd. En die heeft ze op zijn beurt weer opgediept uit de kostbare verzameling stokoude documenten, die de heer B. Boer uit Bleskensgraaf in zijn kist vol oudheden had bewaard. Hieruit heeft de ooit bekende streekromanschrijver gehaald het bericht dat er eens een schoolmeester alias koster, in Alblas is benoemd, in wiens aanstellingsbrief nadrukkelijk vermeld stond dat hij 'de reekenconst van Bartjens diende te onderwijzen op singuliere maniere tot profijt van het verstandelijk rekenen der kinderen'. En uit diens 'Vernieuwde Cijfferinge', dat Boers' 'schatkist' eveneens bevatte kunnen we u tevens trakteren op een merkwaardig rekenvoorbeeld, dat Ooms al bladerend erin terugvond. Het gaat over, wie weet, een stel pasagierende zeelui, voor wie geen borrel te hoog ging. 'Als in 8 uren teyds 6 drinkebroers uyt drinken een tonneken houdende 32 kannen: vrage om hetzelfde in 3 uren uyt te drinken, hoeveel Drinkaards daar zijn moesten?'

Herinnert ons dat niet een beetje aan die nare, wel nettere beredeneersommen die wij vroeger op de lagere school moesten zien op te lossen: Wandelaars gaan elkaar tegevoet; A gaat om 7 uur op stap, B vertrekt een half uur later. A legt per uur 5 km en B 5,5 km af De weg is 31,5 km lang. Hoe laat ontmoeten zij elkaar? Behalve die wegsommen ook tonnenvullers of een daglo(o)ner die een tuin gaat ompspitten, enz.

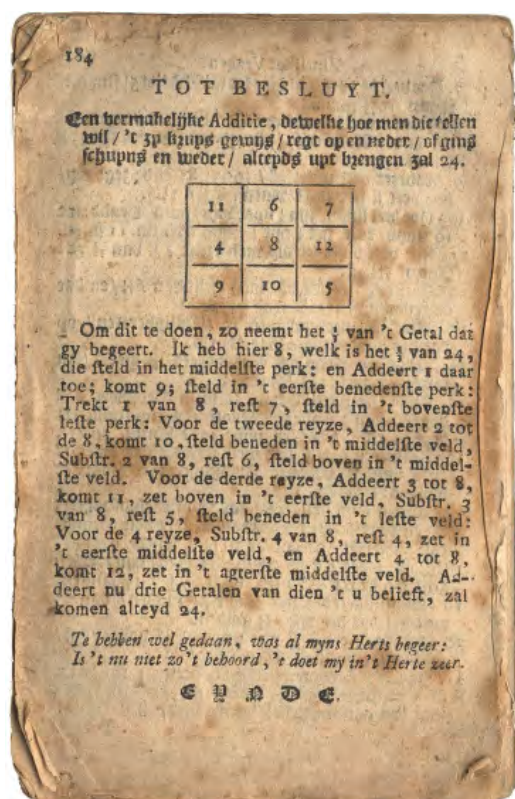
Proef op de som uit 'De Cijfferinge' van Mr. Willem Bartjens

Omdat het nevenstaande wat moeilijk te lezen valt, heb ik het geheel getranscribeerd: Een vermakelijke Additie, dewelke hoe men die tellen wil / 't zal gewijs / regt op en neder / of ging schuijns en weder / alteijds upt brengen zal 24.

Om dit te doen, zo neemt het $\frac{1}{3}$ van 't Getal dat gy begeert. Ik heb hier 8, welk is het $\frac{1}{3}$ van 24, die steld in het middelste perk: en Addeert 1 daar toe; komt 9, steld in 't eerste benedenste perk: Trekt 1 van 8, rest 7, steld in 't bovenste leste perk: Voor de tweede reuze, Addeert 2 tot de 8, komt 10, steld beneden in het middelste veld, Substr. 2 van 8, rest 6, steld boven in 't middelste veld. Voor de derde reuze, Addeert 3 tot acht, komt 11, zet boven in 't eerste veld, Substr. 3 van 8, rest 5, steld beneden in het leste veld: Voor de 4 reuze, Substr. 4 van 8, rest 4, zet in 't eerste middelste veld, en Addeert 4 tot 8, komt 12, zet in 't agterste middelste veld. Addeert nu drie Getallen van dien 't u belieft, zal komen alteyd 24.

Te hebben wel gedaan, was al myns Herts begeer; Is 't nu niet zo 't behoord, 't doet my in 't Herte zeer.'

11	6	7
4	8	12
9	10	5

2 Met dat 'ten Hemel stijgen' kan bedoeld zijn ophemelen (= prijzen), maar ook hemelen (= sterven), daar de ontstaansdatum in Vondels stukken niet geheel duidelijk is.

F $6 + 3 = 9$	E $6 - 2 = 4$	C $6 - 1 = 5$
H $6 - 4 = 2$	A $\frac{1}{3} \text{ van } 18 = 6$	I $6 + 4 = 10$
B $6 + 1 = 7$	D $6 + 2 = 8$	G $6 - 3 = 3$

Ik heb nog even gekeken of dit ook voor een ander getal, dat deelbaar is door drie opgaat. Ik heb 18 genomen. De letter in de bovenhoek geeft de volgorde aan.

Bij het getal 6 of het getal 3 moet men met negatieve cijfers werken... maar het blijft kloppen!

Het zij mij vergund in dit verband pa Will, de kleine maar dappere rekenmeester ten tonele te voeren Heeft deze niet generaties dorpsgenoten o.m. leren hoofdrekenen en vooraf cijferen m.b.v. de 'Stukjes' 1 t/m 4 + 'Toegift'? Enne... wat moest je toch met KGV en GGD? Goedsmoeds ben ik gaan snuffelen in een doos vol oude leer- en leesboekjes. Die had ik van mijn vader bewaard, maar geen Bartje(n)s gevonden, wel een derde 'Stukje' van 'Sommenboek voor de volksschool'; door Theo Thijssen samengesteld, ook een 'Rekenboek voor de Lagere School' uit MCMXXXVI, waaruit ik het zoëven geciteerde denk-vraagstuk opvoerde. Verder nog een enkel oudje, o.a. 'De tiendelige Breuken en hare toepassing op de Nederlandse Maten, enz.' (1869) en 10 jaar ouder 2 deeltjes, warempel getiteld: 'Koopmans Rekeningen'. Jawel, daarin staat een verhandeling over o.a. de maten.

Weet u nog van vroeger dat op last van het Staatsbewind der Bataafse Republiek het moderne 'Système métrique' algemeen was ingevoerd? Die Fransozen hadden echter nog niet hun hielen gelicht, of in het kersverse 'Koningrijk der Nederlanden' gingen stemmen op om voet bij stuk te houden en de bakens terug te zetten door wederom de maat te nemen met voeten, ellen (= de lengte van elleboog tot vingertoppen), palmen (= een handbreedte) en duimen (= duimdikte). Omgerekend was dan 1 el 10 palmen; 1 palm 10 duimen en 1 duim 10 strepen. Even moest ik in dit verband denken aan de erudiete geleerde, politicus en poëet Willem Bilderdijk. Zou deze vurige vaderlander bij het schrijven van de jubel-dichtregels 'Holland leeft weêr, / Holland streeft weêr, / Hollands naam is weêr hersteld' ook gedacht hebben aan de restauratie van die oer-Hollandse benamingen?

Als je echter bedenkt dat deze lengtematen, enz., ontleend aan lichaamsdelen, in de meeste landstreken verschillend

Willem Bilderdijk (Amsterdam, 7 september 1756 - Haarlem, 18 december 1831), was een Nederlands geschiedkundige, dichter en advocaat.

waren, hetgeen dikwijls tot moeilijkheden leidde, was het een zegen dat het metrieke stelsel na een heleboel gehakketak omstreeks 1820 van kracht werd.

Slotsom: Dat die ouwe taaie maten nog niet een-twee-drie het loodje legden, kunnen we aantonen met de aankondiging van een te bouwen plaatselijk schoollokaal anno 1827. Als belangstellende belanghebbende moest je wel terdege à la die ouwe Bartjens kunnen besommen, wilde je het wagen voor zo'n karwei in te schrijven!

O P E N B A R E
A A N B E S T E D I N G

V A N H E T
B O U W E N V A N E E N N I E U W
S C H O O L L O K A A L
T E
A M E I D E.

BURGEMEESTER en ASSESSOREN der Gemeenten *Ameide* en *Tienhoven*, zullen onder approbatie van Heeren Gedeputeerde Staten van Zuid - Holland, op Woensdag den 31^{en} Januarij 1827, des voormiddags ten 10 uren, op den Raadhuize te *Ameide*, in het openbaar, bij inschrijving en opbod, aanbesteden:

H E T B O U W E N V A N E E N N I E U W
S C H O O L L O K A A L
T E A M E I D E, L A N G 12 E L L E N 2 1/2 P A L M E N,
B R E E D 9 E L L E N 5 P A L M E N, M E T D E L E -
V E R A N T I E V A N D E D A A R T O E B E N O O -
D I G D E M A T E R I A L E N.

Waarvan het Bestek, ten Herberge van Arie van der Ham, te *Ameide*, acht dagen voor de Besteding ter lezing zal liggen, terwijl nadere informatie en visie der teekening te bekomen zijn, ten Kantore van den Burgemeester, wonende te *Ameide*; zullende daags voor de Besteding, des voormiddags ten 11 uren, de noodige aanwijzing worden gedaan.

Z E G T H E T V O O R T.

T e G o r i n c h e m, b i j J. v a n d e r W A L.

De levensweg van Hugo de Groot

Paul Will

Er bestaan twee manieren om geschiedenis te beschouwen. De ene is langs grote lijnen gaan, bij wijze van spreken verkoop-en-gros. Dat vind je in de leerboeken geschiedenis, wat wel moet om een redelijke omvang te behouden. Langs de lijnen van oorlogen en vredesvoorwaarden, langs graven- en vorstenhuizen, via ministeries, langs veld- en zeeslagen of werk en (on)waardigheden van grootheden. Op deze wijze wordt veelal de pelgrimstocht der mensheid opgediend. En al mogen die feitelijkheden niet verwaarloosd worden, het is toch niet voldoende. Zo krijg je enkel contouren, maar het blijft vaak een beetje een schimmenspel. Nee, de omtrekken moeten mede ingevuld worden, met licht en schaduw.

Zo heeft schoolmeesterlijk bezig zijn en geschrijf me geleerd dat kleine trekjes de historie juist zo interessant maken. Denk maar aan het verhaal van de Vlissinger Michiel, die de toren beklom tot aan het haantje en met zijn muts naar bevend oud en baldadig jong op straat zwaaide. Of iets anders, dichterbij huis, hoe kun je mee dobberen met die wieg met levende have: kind plus poes op de golven van de Sint-Elisabethsvloed. Nu er in 2008 de excursie naar Gorkum op het planbord stond - een soort inhaalmanoeuvre, omdat die van 25 september 1993 daarheen en naar het omwalde Woudrichem in het water viel en

vroegtijdig beëindigd is - is dit nu een aardige aanleiding om het bovenstaande beweerde in praktijk te brengen door in detail een en ander te verhalen over de roemruchte tocht van Hugo de Groot van Loevestein naar Gorkum.

Hugo de Groot door Michiel Jansz. van Mierevelt. 1631, olie op paneel, 63 cm x 55cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

We kunnen 't echter niet nalaten over de hoofdpersoon iets meer te berde te brengen dan dit huzarenstuk: wie was en werd, wat bewoog en beoogde deze zeer bekende vaderlander, de gedrevene die verdreven werd?

Een tweede aanleiding is een persoonlijke herinnering. Laatst bij het opruimen van allerhande paperassen kwam ik een schrift tegen, vol inleidingen nog geschreven op dat grauwe oorlogspapier.

De eerste ging over Hugo de Groot en die verhandeling moet ik als lid van de Jongelingsvereniging gehouden hebben in februari 1946. Het meest opvallende was bij het herlezen dat aan het anekdotische, Hugo's vlucht, op een stel dichtregels uit onderstaand gedicht na nog amper regels waren gewijd en dat schrijver dezes - destijds als 17-jarige - de bovengenoemde grote lijnen volgens de boeken getrouw had gevolgd. Wist deze bedeesde jongeling veel, Joost van den Vondel echter wel. Deze vereerder alias 'aanklever' van hem heeft zijn veder gescherpt om op beeldende en spottende wijze onvergetelijk zijn vreugde over die ontsnapping te verwoorden in zijn 'Huigh de Groots Verlossingh'. Het is opgedragen aan Grotius' eega: Maria van Reigersbergh, dochter van Veere's burgervader, met wie Hugo a.d. 1608 was gehuwd:

*'Gewelt van wallen, dubble gracht, /
Ontruste honden, wacht bij wacht,
Beslaghe poorten, ysre boomen, /
Geknars van slotwerck, breede stroomen,
En d' onvermurwde kastelein /
verzekerden op Loevestein*

Na deze geduchte opsomming volgde pas 't langverwachte bijpassende werkwoord.

*Den Grooten Huighen, buiten duchten /
Van in der eeuwigheit t' ontvluchten;
Ten waer zijn schrandere gemalin /
En druckgenoot en kruisheldin
Een eerlijcke uitkomst had gevonden, /
En hem van langh verdriet ontbonden.*

*Zy .sprack: mijn lief, mijn levenslicht, /
 (De tranen stonden in 't gezicht)
 Zal dees spelonck uw glans versmoren? /
 En is uw deught dit graf beschoren?
 Helaes! Maer 't is vergeefs gesuft. /
 Hier helpt geen kermen, maer vernuft.
 Mijn geest zal nu wat groots bezoeken /
 Terstond verandert hy in boecken / (...)
 Een vrou belacht al die haar perssen, /
 En laet hen op de tanden knerssen.
 Een vrou is duisent mannent t' ergh /
 O eeuwighe eer van Reighersbergh', ...*

Maria van Reigersbergh door Michiel Jansz. van Mierevelt. 1640. Museum het Prinsenhof, Delft. Zei Vondel met een knipoog niet dat zij duizend mannen te slim af was?

Tot zover het merendeel van het gedicht. Wie de toedracht nader bezieet, valt op dat een tweede vrouwspersoon buiten beeld is gebleven. Nu mag de gemalin dan de bedenker van het plan zijn geweest, het dienstertje Elsje van Houwelingen, ook gespeld als Van Houweningen, 20 jaar oud en wellicht uit Gorkum afkomstig, nam bij de verbazingwekkende tocht de regie over. Het is aan Robert Fruin, de vader der wetenschappelijke Nederlandse geschiedschrijving, te danken dat in de 2de helft der 19de eeuw haar naam weer opdook. Aardig is dat in enige steden een straat behalve naar Maria van Reigersbergh ook naar deze Elsje is vernoemd. Bij voorbeeld in Gorinchem is er zo één, gelegen noordoostelijk van de oude begraafplaats. Tevens kom je in Shell's '100.000+ Stratenboek' bij Delft en Amsterdam haar naam tegen.

Nu terug naar de tijd en plek des onheils: "waar Maas en Waal tesamen spoelt" en 1619, dus tegen het einde van het Twaalfjarig Bestand, een periode vol spanning en tweespalt. Dan wordt Hugo de Groot naar Loevestein gedeporteerd, terwijl zijn geestverwant van

Johan van Oldenbarnevelt door Michiel Jansz. van Mierevelt, ca. 1590-1619. Olie op paneel, 63cm x 49cm. Rijksmuseum, Amsterdam.

Oldenbarnevelt een nog gruwelijker lot treft. Van hem staat in de resolutiën der Staten van Holland zeer vroom opgetekend, doch geeft wel te denken: 'Onthoudt de Memorie. Heden is alhier in den Hage metten swaarde ter doodt geëxecuteerd Heere en Meester Johan van Oldenbarneveltdt, een man van grooten bedrijve, besoigne, memorie en directie, ja singulier in alles. Ende sy Godt sijner siele genadich, Amen'. En hoe vergaat het Huig in verzekerde bewaring gesteld in dit 'droef gevangenhuis' om een levenslange gevangenisstraf uit te zitten met verbeurdverklaring van alle bezittingen? Metterdaad een loodzware veroordeling maar deze wordt enigermate verzacht doordat Hugo's wederhelft tezamen met hun drie kinderen, o.a. de 4-jarige Pieter, later pensionaris van Amsterdam en daarna gezant in Frankrijk, en twee dienstboden hem daar gezelschap mogen houden en verzorgen. De Staten zagen in hem kennelijk eerder de geleerde dan de politicus. Voor zijn studie mocht hij immers geregeld een kist boeken uit de Leidse Universiteitsbibliotheek laten komen. Eveneens is het vrouwlied toegestaan twee keer per week vrijuit in Woerkum of Gorkum boodschappen te doen, waarvoor het gemenebest zelfs 24 stuivers uitkeert. Het naaste is echter het toezicht van de achterdochtige kastelein (= slotvoogd) Jacob Prouninck, wiens optreden de gevangenen al snel de keel uithangt. Op de vreemdste momenten bijv. valt deze dienstklopper de hun toegewezen vertrekken binnen om de boekenzendingen te doorzoeken op geheime brieven of breekijzers. Daardoor rijpt in het brein van Hugo's 'druckgenoot en kruisheldin' (= de manmoedige mededraagster van hun kruis) het plan om die kist te gebruiken om haar echtgenoot in vrijheid te stellen. Bij haar bezoeken aan de Merwestad heeft zij bij ene bevriende koopmansfamilie, Adriaen Daetselaer en diens vrouw, daarop gezinspeeld. Erna wordt er in 'dees spelonck' voorgeoefend: past manlied in zo'n koffer en hoe lang houd je het daarin uit met als enige ventilatie het sleutelgat? Hoogstens 2 uur, leert de ervaring. Een gunstige dag om het waagstuk te ondernemen zou maandag 22 maart 1621 zijn, dan is het druk vanwege de Gorkumse jaarmarkt, terwijl de slotvoogd 's morgens voor zaken naar Heusden zal zijn, zo heeft Maria van diens vrouw vernomen.

Die dag is het stormachtig weer, maar de boot zou wel de wind mee hebben. Maria's held wurmt zich in de vroege morgen in de kist, enkel gekleed in linnen ondergoed en met een Nieuw Testament als hoofdkussen. De boeken uit de kist heeft Maria in het bed en zijn bovenkleden vóór hun slaapstee gelegd, zijn muilen eronder gezet, zodat het lijkt of hij nog in diepe rust is. Daarop geeft zij Elsje de laatste instructies en laat een knecht komen om twee soldaten van de wacht te verzoeken om de kist naar de boot te torsen. "Voorzichtig aan", maant Elsje tijdens het afdalen van de trappen. Zij zal naar gewoonte tegelijk een paar boodschappen in de stad doen. Bij de boot gekomen krijgt zij het van de schipper gedaan dat de dunne loopplank vervangen wordt door een zwaardere. Bij de afvaart zwaait Els wat uitdagend met haar 'halsdoek' richting de waterburcht en maakt een verbaasde varengast wijs dat dit bedoeld is om de knecht 'n beetje te plagen. Die zou haar uitgedaagd hebben dat zij met dit hondenweer de overtocht niet zou durven wagen "en nu zeil ik al". Even later kan zij de

Spotprent op Johan van Oldenbarnevelt en zijn medestanders, 1613. Toegeschreven aan Crispijn van de Passe. 120mm x 215mm. In het midden staat Grotius (Hugo de Groot).

schipper ervan overtuigen dat het raadzaam is de kist - nonchalant in het gangboord neergezet - stevig vast te sjoeren. En als een van de begeleidende soldaten, zittend op het logge gevaarte met zijn laarzen ertegen begint te roffelen, zegt zij daarmee op te houden: er zit immers ook porselein in!

Op de plaats van bestemming aangemeerd is de schipper voornemens eerst eigen zaken af te handelen, maar opnieuw is het Elsie die met een verhaal aankomt dat haar vrachtgoed met spoed gelost behoort te worden, want een beurtschipper zit erop te wachten. Zij dankt de twee soldaten voor het escorte, vindt een kruiwagen om de kist verder te vervoeren minder geschikt: "Denk toch om het porselein". En in ruil voor luttele steekpenningen, gelukt het haar twee man te charteren om die kist op een berrie naar een woning in de Gasthuisstraat te sjouwen.

Slot Loevestein, gebouwd midden 14e eeuw op last van ridder Diederik Loef van Horne, aan wie het slot waarschijnlijk zijn naam te danken heeft.

Daar waar Adriaen Daetselaer, koopman in garen en lint, woont stapte Hugo uit zijn benauwde behuizing en herkrijgt zijn vrijheid, maar onderduiken is geboden. Waarom daar opgedoken? Wel Adriaens echtgenote, Johanna van Erp, was geen familie van De Grooten, zoals soms verondersteld wordt, maar met haar man goede

kennissen via haar ook uit Gorkum afkomstige broer Thomas Erpenius. Die was een beroemd orientalist en in die dagen de grootste arabist en eveneens geestverwant van de verstekeling. De gastvrouw van de schrik bekomen, blijkt fluks bereid Hugo verder te helpen. Die scheert zich, een doopsgezinde lakenkoopman wordt te hulp geroepen en een lutherse metselaar in allerijl van een steiger afgehaald. Na luttele uren verlaat de zgn. metselaarsbaas met Hugo vermomd als knecht, met heuse kalksporen op het gezicht

het huis. Het tweetal vertrekt door de achteruitgang aan de Grote Markt - heet nog altijd het Hugo de Groot poortje - en spoedt zich naar het veer op Sleeuwijk. Voor een ruime beloning wil de pontbaas wel varen, al is de rivier onstuimig. Op deze manier bereikt de pseudo-metselaar wederom na een woelige overtocht de Brabantse kant om via Waalwijk en Antwerpen uit te wijken naar Parijs. Hij wordt nu een balling in Europa, die zijn vaderland alleen nog terloops of op afstand zal weerzien. Een geluk bij een ongeluk: hij kreeg van een Franse bewonderaar diens buitenhuis te leen en ontving decennien lang een klein jaargeld van het Franse hof.

En hoe is 't de hoofdrolspeelsters in dit drama vergaan? Welnu, Maria - 2 jaar terug zich vrijwillig bij haar man gevoegd - krijgt van haar verblufte heren spoedig verlof deze staatsgevangenis te verlaten om met de kinderen vrijuit te gaan.

En Elsie? Volgens diezelfde professor Fruin is zij door haar rol in de bevrijding van haar meester toch enigermate een historische figuur geworden en in 1625 gehuwd met Willem C. van Velde(n), een dienaar van Hugo de Groot..

En waar is de befaamde boekenkist? Staat die soms in het Rijksmuseum?

Ja, de golven leken onze Hugo boven het hoofd te zijn gegaan, maar uit die zondvloed redde hem als een ark des behouds deze kist. Het was slechts een halve redding, want als opgejaagd wild moest hij buitenslands schielijk een schuilplaats zien te vinden

Een volgende keer willen we nog 's volgen de voetstappen ofwel de misstappen gedaan door het kwartet: Van Oldenbarnevelt, De Groot, Hoogerbeets en Ledenberg. Laat ons echter nu nog slechts een korte excursie maken om te voldoen aan de bovenvermelde eis: de lijntrekkerij omtrent de figuur van deze grote Grotius, diens leven en werken, waarbij we aanstippen enkele gegevens uit het opgediepte opstel.

Hugo is geboren in Delft Anno Domini 1583, dus een jaar voor Willem de Zwijger aldaar op gewelddadige wijze om het leven kwam. Hij was een telg uit een Nederlands patriërs geslacht. Vader Jan de Groot was daar burgemeester, wiens streven als christenhumanist was vrede en eensge-

Hugo de Groot
kruipt in de
boekenkist.

zindheid onder alle gelovigen te bewerken, wat Huigje met de paplepel kreeg ingegoten. Als zodanig is hij mee een der eerste oecumenische figuren vanaf onze 17de eeuw geweest, die als ideaal koesterden *de gescheurde Christenheit uit den strijd des haets in den strijd der Liefden te voeren*.

Hij was hoogbegaafd, schreef op z'n 8ste jaar al Latijnse verzen en kreeg heel jong reeds les van de weleerwaarde hooggeleerde Johannes Wtenbogaert, remonstrants theoloog, eens hofprediker van Maurits en tevens raadsman van Van Oldenbarnevelt. Later verscheen van Hugo ook dichtwerk in het Grieks en Frans. Nauwelijks elf lentes tellende staat hij ingeschreven aan de Leidse academie, waar hij klassieke letteren gaat studeren en eveneens colleges loopt in de theologie en rechten., o.a. Jacob Cats was een medestudent. Op zijn 15de viel het wonderkind de eer te beurt deel uit te maken van een gezantschap naar Parijs o.l.v. Johan van Oldenbarnevelt. Dit had tot doel steun te verkrijgen voor de voortzetting van de oorlog. Ter plekke wenste koning Hendrik IV dit juniorlid der delegatie in de adelstand te verheffen. Hij had hem al vanwege zijn grote geleerdheid betiteld als 'le miracle de la Hollande'!

Een jaar nadien promoveerde hij te Orléans in de rechtswetenschap en keerde als doctor naar zijn vaderland weer. De verering voor landsadvocaat Van Oldenbarnevelt, die hij koesterde sinds de Parijse reis zou hem noodlottig worden: Hij volgde diens voetspoor: eerst advocaat in Den Haag, vervolgens advocaat-fiscaal bij het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland en vanaf zijn 30ste pensionaris van Rotterdam. De volgende stap bleef echter uit!

Zonder twijfel was hij op vele markten thuis, maar niet op alle, die van Gorkum niet!

- Allereerst als rechtskundige: wereldvermaard zijn Grotius' geschriften op juridisch gebied. Onder meer zijn 'Mare liberum' (= De vrije zee; en o hoe woest en wreed kon die zee zijn, die zijn levenseinde heeft bespoedigd). In dit meesterwerk stelt de fakkeldrager der wetenschap dat geen natie aanspraken kan laten gelden op de zee, deze behoort voor een ieder toegankelijk te zijn om zo de communicatie tussen volkeren in stand te houden en niet elkaar de toegang tot de overzeese gebieden te ontzeggen.

Met zijn grootste en beroemdste werk 'De jure belli ac pacis' (= 'Over het recht van oorlog en vrede'), dat hij op zijn bovengenoemd buitengoed in 1625 voltooide, is hij de grondlegger van het volkerenrecht en reikt zijn invloed tot op in onze tijd toe en werd de grondslag voor de Volkenbond.

- Hugo de Groot beschouwde oorlog als een groot kwaad, vooral als die wordt gevoerd uit hebzucht en machtswelust. Daarom moet er naast recht van vrede ook recht van oorlog zijn. Hij was dus geen pacifist in onze zin, wel een vredelievend mens. Eveneens heeft hij faam verworven door zijn 'Inleydinge tot de Hollantsche Regtsgeleerdheyt'.

- Voorts was hij historicus, die als zodanig in zijn 'Louvesteyns gevang' o.a. schreef de 'Historiën der Nederlandsche Beroerten'.

- Verder niet te vergeten dat Hugo een onderlegd remonstrants theoloog was. Aan zijn jonge bruid schonk hij een hem zeer dierbaar huwelijksgevenk: het zojuist door hem voltooide treurspel 'Christus Patiens'. Dit spel bezong in knappe Latijnse verzen het lijden des Heeren, later vertaald in het Nederlands en herhaalde malen opgevoerd. Tijdens zijn Loevesteinse internering leverde hij ook zijn: 'Bewys van den waeren Godsdienst', een leer-dicht van duizenden versregels, speciaal bestemd voor Hollandse zeelieden. Deze konden op hun lange tochten hun verveling bestrijden door die verzen uit het hoofd te leren. 't Kon tevens nuttig zijn om in dialoog te komen met heidense volken om deze te overtuigen van het ware

christendom. Of het ooit zo is gebruikt, is niet bekend. Ach, V.O.C.-ers waren (m)eer koopman dan dominee! Wel is het later in het Latijn vertaald en werd het alom in Europa zeer populair.

- Hiermee zijn we bij een volgende gave beland, waarop we reeds zinspeelden. Hij toonde zich een niet onverdienstelijk taal- en letterkundige. Er zijn kenners die zelfs staande houden dat zijn belangstelling feitelijk meer naar de letteren in de ruimste zin des woords uitging dan naar de rechten. Zo sloeg Grotius de hand aan meer toneelwerk, bijvoorbeeld zijn 'Adamus exul' uit 1635. Dit treurspel dat de zondeval en de verdrijving uit het Paradijs tot onderwerp heeft, schied hij op 17-jarige leeftijd. Bekend is dat Vondel hem als voorbeeld heeft gezien en geïnspireerd werd tot het schrijven van bijbelse drama's. Joost bewerkte genoemd drama tot 'Adam in Ballingschap' en vertaalde diens 'Sophompaneas'. Bijbelkenners onder ons kunnen wellicht met enige moeite in deze titel de vergrieksing van de Egyptische naam van Jozef (= Zafnath-Paänéach) herkennen.

Is het vreemd dat je het bovenstaande overziende mag veronderstellen dat trotse pa De Groot bij de naamgeving van zijn zoon reeds een vooruitziende blik gehad heeft? Hugo (Huig, Huibert) betekent immers schitterend door verstand. Welbeschouwd is diens voornaam een voorteken geweest en gevoegd bij de toenaam heeft 't iets dubbels!

Toen de partijstrijd enigermate geluwd was, waagde 'deez vermaarde man in het buitenland hoog in eren' tegen eind 1631 't weer voet op de Rotterdamse wal te zetten om o.m. het standbeeld van de door hem bewonderde Erasmus te aanschouwen. O, gruwel, men stelde een premie van 2000 gulden op de aanhouding van 'het Delfts Orakel' – de bijnaam verkregen vanwege zijn brede kennis. De

Koningin Christina van Zweden.

twee beroemdste dichters uit die tijd wijdden aan deze repatriëring positiever aandacht. Uit Vondels veer vloeyde 'Wellekomst' en Hooft poogde De Groot te bewegen 'pardon aan te vragen', evenzo zette de Rotterdamse pensionaris onze Hugo hiertoe aan, maar dit wees hij prompt af, daar dit op erkenning van schuld zou lijken. Opnieuw vertrok hij naar het buitenland, reisde naar Hamburg, waar hij de Zweedse rijkskanselier ontmoette, die bewerkte dat hij in 1634 gezant van Zweden in Parijs kon worden. Dit Zweedse avontuur kreeg een wat nare afloop – Hugo was niet opgewassen tegen allerlei intriges. Na 10 jaar kreeg hij opdracht 'zich dichterbij de koningin te begeven'. Hij werd aldus teruggeroepen naar Stockholm en bracht een laatste bezoek aan zijn lastgevers. Geldgebrek van Zweedse zijde speelde mede een rol.

Genoemde Christina, deze veelbelovende en kunstzinnige vorstin, op 18-jarige leeftijd zojuist aangetreden, heeft nog moeite gedaan hem een andere functie, een niet diplomatieke, aan te bieden, maar Zweden als thuisland waagde Hugo niet zijn 'alderliefste Maria' voor te stellen. De ex-gezant diende zijn ontslag in en maakte aanstalten Zweden achter zich te laten om heimelijk scheep te gaan met bestemming Lübeck. Dit abrupte de plaat willen poetsen leverde Grotius een fikse schrobbering op. Daarvoor bood hij alsnog schielijk zijn excuses aan en zo maakte hij de weg vrij voor een eervol ontslag uit de diplomatieke dienst. Ondanks deze kleine strubbeling volgde er een afscheid in stijl. Hij ontving voor zijn bewezen diensten een bedrag van 10.000 rijksdaalders, alsmede 'een golde ketting, 21 ellen lanc, met medalliën van diamanten'.

Het verdere verloop van de gebeurtenissen kunnen we lezen in een reisverslag, gemaakt door een van Hugo's meereizende bedienden: "Ic schrick, dat ick het droevig wedervaren van onse reyse begin te vertellen, daer noch sulck een ongeluckigen slagh op gevolgt is, die de werelt noyt genoeg en sal konnen beklagen". In een koninklijke sloep verliet het kleine gezelschap Stockholm naar de nabijgelegen zeehaven. Vervolgens stak Grotius met zijn gevolg bij gunstig weer van wal in een ertsvaarder. Weldra verslechterde dit echter en stak er een storm op die het schip ver uit de koers sloeg en van masten en tuig een ravage maakte. Een stoere matroos zag gelukkig nog kans het schip verder 'af te tuigen' om te voorkomen dat het slagzij zou maken. Halverwege de volgende dag verhevigde de storm dusdanig dat de opvarenden zich hulpeloos in Gods genade aanbevalen. En o, wonder er werd onverhoopt land ontdekt!

Dicht bij de oever wierp de bemanning het anker uit zonder te weten waar het schip zich bevond. Het was pikdonker, steeds dreigde het gevaar dat het vaartuig zou stranden. Luisteren we nog even naar het vervolg van het letterlijke verslag: "Ick en soude u met geen woorden konnen uytdrukken het waggelen van 't schip ende het gerammel van het ijs en koper, daer het mede ghelaeden was".

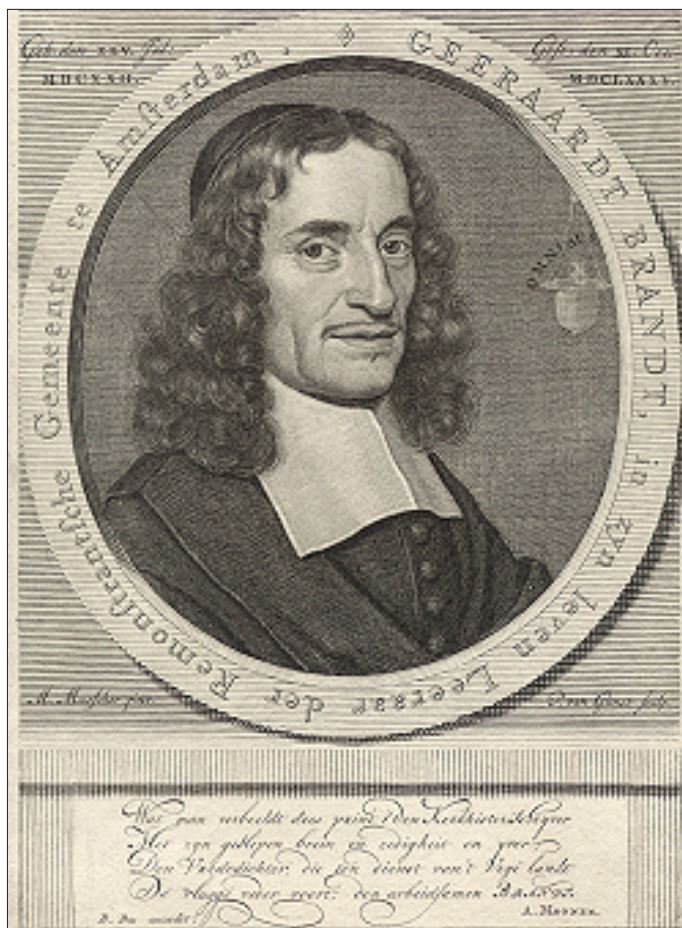
Naar later bleek was dit de kust van Oost-Pommeren, heer Hugo kwam gelukkig wel heelhuids aan wal, maar een stuk oostelijker dan bedoeld. Hij was voornemens dan maar per kar naar Lübeck te reizen, maar dat lag honderden kilometers westwaarts.

Na een overnachting werd vanwege het barre weer voor het gezelschap - Hugo met 6 man sterk oftewel 'zwak'

- een koets gearrangeerd en volledig uitgeput bereikte hij het Mecklenburgse Rostock. Daar bracht men hem incognito onderdak in een statig huis waar ene Catharina Balemans, weduwe van een Hollandse wijnkoper een pension dreef. Met passend effectbejag leidt nu onze verslaggever het dramatische hoogtepunt in: *“Nu begint mij de penne in de hant te beven dat ick de rest vervolge... Och hoe soude ick nu wenschen dat wij Sweden noyt gesien en hadden!”*

Een arts werd ontboden die aanvankelijk slechts ‘vermoeytheit’ vaststelde, maar een enkele dag nadien werd de toestand kritiek. Intussen vernam deze van de reis, die ‘met levensperikel’ (= -gevaar) was ondernomen en kwam de identiteit van het slachtoffer te weten. Deuren gingen daarop open, doch de situatie verergerde dusdanig dat doktoren geestelijke bijstand geboden achtten. Toen de Lutherse (?) predikant zich gelukkig prees zo’n beroemde geleerde te ontmoeten, moet Grotius nog geërgerd geantwoord hebben dat hij wel andere zaken aan zijn hoofd had, nu zijn stervensuur aanbrak. A.D. 28 augustus 1645 legde deze grote Nederlander, uitgeput en doodziek, doch vol overgave zijn moede hoofd voorgoed neer. Wel moet deze 62-jarige op zijn stervensponde nog gepreveld hebben: *“Veel heb ik ondernomen, niets volbracht”*. Dat mag gelden voor diens diplomatieke arbeid, maar beslist niet voor zijn wetenschappelijk werk en de bijdrage aan vrede en recht in deze wereld.

Na dit trieste einde is de kist met het gebalsemde stoffelijk overschot aan de dienaren vrijgegeven, via Hamburg ging het naar Holland, het ondankbare vaderland. Daar maakte de familie zich op voor een grootse begrafenis in de Nieuwe kerk te Delft. De nabestaanden hebben een imposant monument laten oprichten in het kerkkoor noordelijk van Oranjes vorstelijk praalgraf. Onderaan is op een witte steen met zwarte letters een 12-regelig grafdicht gegrift, heel passend bij de overledene: in het Latijn!

Tevens pronkt Delft sedert 1886 met de bronzen reus op de Grote Markt en ter gelegenheid van een regeringsjubileum van Wilhelmina is er met een deel van de opbrengst der nationale inzameling een glas-in-loodraam, aan hem gewijd, aangebracht in die kerk.

Besluiten we met een kort lofdichtje op De Groot met het grote verstand. Het is van de hand van Gerard Brandt, poëet en remonstrants predikant. Van hem hebben we in vorige bladen n.a.v. van andere zangen gemeld dat deze dominee-dichter een voorvader van de maker, en neef van de bejubelde echtparen was: Frans de Haes.

Weet u nog van diens tierelierende gedicht gewijd aan de echtelieden, heer Leers en vrouwe Leers-Uylenbergh, gebieders over Ameide en Herlaer: Zijn we warempel weer dichter bij huis te land gekomen:

*‘O Delf, beny geen’ Maas den grooten Rotterdammer:¹
De Groot is ruim zo groot. Dees poogde Hollants jammer
Te stuiten door zyn raadt; maar tweedragts oor bleef doof:
Men scheurde veel te licht om liefdeloos geloof.
Indien zijn Fenixgeest² verdeelt waar onder zeven,
‘T vereenigt Nederlant waar onverdeelt gebleven.’*

1 Delft behoeft niet jaloers te zijn op Rotterdams glorie: Erasmus. Men kan bogen op een grotere zoon.

2 Brandt dicht hem toe een Fenixgeest (= een onsterfelijke geest). Deze Feniks of Phoenix is een mythische vogel die zichzelf verbrandde op een nest van geurige kruiden om verjongd uit zijn as te herrijzen. Dit wordt gezegd van iemand die uitermate begaafd is. Zou de schepper van dit kleindicht niet mede gezinspeeld hebben op ‘levend uit de kist opgestaan’?

Grafmonument Hugo de Groot.

Ingang tot de grafkelder van Hugo de Groot.

Quinten Matsys, *De geldlener en zijn vrouw* (1514), Olieverf op paneel, 71 x 68 cm, Louvre, Parijs.

De Lombarden in Ameide

Herman Beckmann

*Want indien gij goed doet aan wie u goed doen,
wat hebt gij vóór?*

Ook de zondaars doen dat.

*En indien gij leent aan hen, van wie gij hoopt iets te
ontvangen, wat hebt gij vóór?*

*Ook de zondaars lenen aan zondaars om evenveel
terug te ontvangen.*

*Nee, hebt uw vijanden lief, en doet hun goed en leent zonde-
der op vergelding te hopen, en uw loon zal groot zijn en gij*

*zult kinderen van de Allerhoogste zijn, want Hij
is goed jegens de ondankbaren en bozen.*

Lucas 6, 33-35.

De kerk was tot diep in de middeleeuwen een tegenstander van het lenen van geld tegen vergoeding van interest, behalve in enkele streng omschreven gevallen¹. Hiertoe behoorde het lenen tegen onderpand zeker niet, en een ieder die zich hiermee bezig hield, werd algemeen veracht en plaatste zich buiten de kerk. De sacramenten werden hem onthouden en na zijn dood kreeg hij geen Christelijke begrafenis maar werd hij op het galgenveld begraven.

Voor Joden gold dit verbod om geld te lenen tegen rente niet. Omdat in de loop van tijd het de Joden verboden werd om een handwerk uit te oefenen of een bedrijf te bezitten, werden ze gedwongen zich op de geldhandel te concentreren, die in de optiek van de Christenen niets anders dan verwerpelijke woeker was. Een denigrerend

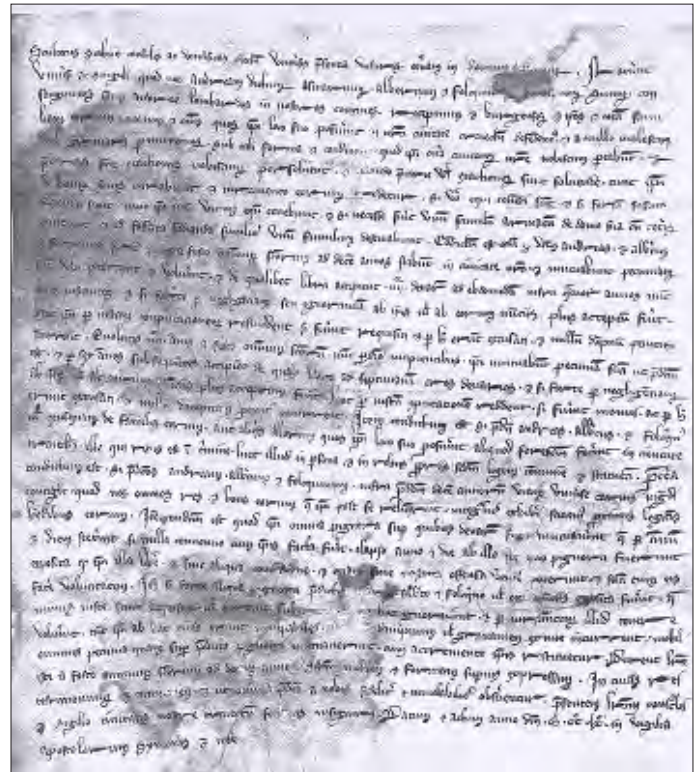
¹ J. Melles, *Het huys van Leeninge. Geschiedenis van de oude Lombarden en de stedelijke bank van lening te Rotterdam*, 's-Gravenhage, 1950.

Vlaams gezegde uit die dagen zei over de Joden dat zij ‘aan woeker kleefden als roest aan het ijzer’. Omdat de Joden in de middeleeuwse maatschappij in Europa geen rechten bezaten, was het beroep van geldschietter zeer risicovol, resulterend in een hoog interest percentage. Aangetrokken door de hoge winsten begonnen rond 1200 ook Christenen, ondanks de kerkelijke strafbepalingen, zich met de geldhandel en pandbelening bezig te houden. Zij waren hoofdzakelijk afkomstig uit de Italiaanse plaatsen Asti, Lucca, Florence en Perugia. In de volksmond gebruikte men de naam Lombarden voor deze groep. Nog steeds heet de bank van lening de lombard, wat tegenwoordig verbasterd is tot lommerd. Buiten de Lombarden kwamen er ook Franse pandjesbazen uit Cahors, Toulouse, Montpellier en Bayonne, die naar de eerstgenoemde plaats Cauwercijnen werden genoemd. Zo heette de Wijnbrug in Dordrecht in de veertiende eeuw de Cauwercijnebrug en de Nieuwstraat heette toen de Cauwercijnestraat.

De oudste schriftelijke vermelding² van Lombarden in de noordelijke Nederlanden is een Leenocrooi van de stad Utrecht van 27 oktober 1260. Het leenocrooi is gesteld in het Latijn en de vertaling is als volgt: ‘Schout, schepenen, raden en gemeen van Utrecht wensden allen die deze brief zullen zien, eeuwig heil in den Heer. Kond zij allen en een ieder, dat wij de Lombarden Andreas, alias Asinarius, Albertus en zijn broeder Folcquinus, bloedverwanten van de bovengenoemde Andreas, opgenomen hebben als onze burgers, en dat wij hen en hun gehele gezin en eveneens allen, die zij in hun plaats aanstellen, in onze stad Utrecht zullen beschermen en niet zullen toelaten, dat zij door iemand lastig gevallen of bemoeilijkt worden, op deze wijze en voorwaarde, dat zij de lasten van onze stad met ons zullen dragen en met ons beden en heffingen zullen betalen; en wanneer er beden of heffingen betaald moeten worden, zullen zij een eed over hun bezit afleggen en aan hun eed zal geloof gehecht worden. Als er paarden moeten worden onderhouden of als er mogelijk graafwerk moet worden verricht, behoeven zij niet meer dan één paard te onderhouden en indien het nodig zal zijn, zullen zij één gewapende dienstknecht van hun huis met de anderen zenden en zullen zij eveneens slechts één dienstknecht aanwijzen om het graafwerk te doen. Ook is overeengekomen, dat de bovengenoemde Andreas en Albertus en zijn broer Folcquinus in onze stad zullen resideren voor tien jaar vanaf Allerheiligen, en hun geld zullen uitlenen waar zij dat zullen kunnen of willen, en dat zij zullen ontvangen vier denaren³ per week van ieder pond, gedurende de eerste vier jaar. En indien er toevallig, uit slordigheid of onkunde, door hen of hun vertegenwoordigers meer ontvangen is, zo moeten zij dat zelf volgens een rechtvaardige berekening terugbetalen, als zij vrijuit gaan en geen verdere veroordeling belopen.

Tot de vier jaren, beginnende met Allerheiligen eerstkomende, verlopen zijn, zullen zij geld uitlenen gelijk voorgeschreven is, en gedurende de zes volgende jaren zullen zij van ieder pond drie denaren per week ontvangen, en indien er toevallig, uit slordigheid of onkunde, door hen

of hun vertegenwoordigers meer ontvangen is, zo moeten zij dat zelf volgens een

Leenocrooi van de stad Utrecht van 27 oktober 1260. Utrechts Stadsarchief I (Toegangsnummer 701-1, inventarisnummer 3).

rechtvaardige berekening terugbetalen, als zij vrijuit gaan en geen verdere veroordeling belopen. Eveneens is overeengekomen, als de voorgeschreven Andreas, Albertus en Folcquinus of iemand van hun huisgezin of iemand van degenen, die zij in hun plaats zullen stellen, enig misdrijf zouden begaan binnen de stad Utrecht, dat degene, die schuldig is aan dat misdrijf, boeten zal in zijn persoon en zijn persoonlijk eigendom volgens de algemene gestelde wet. Eveneens is overeengekomen, indien het gebeuren mocht, dat de reeds genoemde Andreas, Albertus en Folcquinus binnen de voorgeschreven tijd van tien jaar de weg van alle vlees⁴ zouden gaan, dat wij alle zaken en goederen, die zij nalaten, geheel zullen doen toekomen aan hun naaste wettige erfgenamen. Eveneens is overeengekomen, dat zij alle panden, waartegen zij hun denaren geleend hebben, welke zij op jaar en dag hebben vastgesteld, wanneer er geen regeling met de beleggers zelf is aangegaan, na het verstrijken van jaar en dag, te rekenen vanaf de dag, waarop de panden zijn afgestaan, dan vrij zonder enige tegenspraak en aanstoot onzerzijds zullen kunnen verkopen en er volgens hun wil mede handelen. Insgelijks indien toevallig aan de voornoemde Andreas, Albertus en Folcquinus of aan hun vertegenwoordigers enige panden in handen zijn gesteld, die op een minder rechtvaardige wijze zijn verkregen of heimelijk zijn ontfutseld, indien hun dat onbekend is en zij dat onder ede willen bevestigen, dan zullen zij daaraan niet schuldig zijn en... geen veroordeling of last ermee oplopen; desniettemin zal het geld, dat zij op de voornoemde panden hebben voorgeschoten, hun met rente worden terugbetaald. Deze brieven zullen van kracht zijn vanaf Allerheiligen tien jaar lang op de wijze en in vorm hierboven beschreven.

2 J. Melles, *Bisschoppen en Bankiers*, Rotterdam, 1962.

3 Er zitten 100 denaren in een pond. Over woekerrente gesproken, op jaarbasis is dit meer dan 200% rente.

4 Sterven.

Marinus Claeszoon van Reymerswaele, *De geldlener en zijn vrouw* (1539), Olieverf op paneel, 83 x 97 cm, Prado, Madrid.

Tot getuigenis en bekrachting van deze, en opdat al het bovenstaande door ons getrouw en onschendbaar zal worden gehouden, hebben wij deze brief doen schrijven en bezegelen met het zegel van de stad Utrecht. Gegeven en gedaan in het jaar Onzes Heren MCCLX op de vigiliedag⁵ van de apostelen Simon en Judas. Nadat dit octrooi gegeven was kwamen er meer Lombarden naar ons land. In het jaar 1282 confisqueerde Floris V de goederen van een zevental Lombarden, om deze terug te geven aan hun klanten, aan wie zij gedurende een aantal jaren een veel te hoge rente hadden berekend. Iedere plaats van enige betekenis had zijn Lombard of Cauwercijn; Ameide, Amersfoort, Delft, Dordrecht, Leiden, Oudewater en Rhenen. Nu was het zo, dat er geen vrije vestiging kon plaats vinden. Men moest net als in Utrecht toestemming hebben. En die kreeg men pas als schriftelijk was overeen gekomen hoe hoog de jaarlijks te betalen (forse) pacht zou worden. De Lombarden⁶ verkregen met deze brief een serie voor-

rechten terwijl zij van de nadelen van het burgerschap waren vrijgesteld. Zij hadden het recht van bescherming en vrijgeleide, waren vrijgesteld van schot en lot⁷ en van wake en heervaart⁸. Bovendien genoten zij tolvrijheid en het recht van de dode hand⁹.

7 'Schot': in de middeleeuwen, vooral in Holland (sinds de 12-e eeuw) en Zeeland, inde de graaf zijn 'schot of Jaarbede'. Dit was de vroeger reeds aangeduide collectief opgebrachte grondrente of eeuwigdurende pacht, te betalen van het oorspronkelijk eigendom van de heer. Terwijl boeren en burgers schotplichtig waren, bleven de welgestelden (feodale adel) buiten 'schot'. Waarschijnlijk omdat op de laatstgenoemden bij de landsverdediging zwaardere verplichtingen rustten. Met 'schot en lot' bedoelde men zijn belasting opbrengen, als goed burger zijn verplichting nakomen.

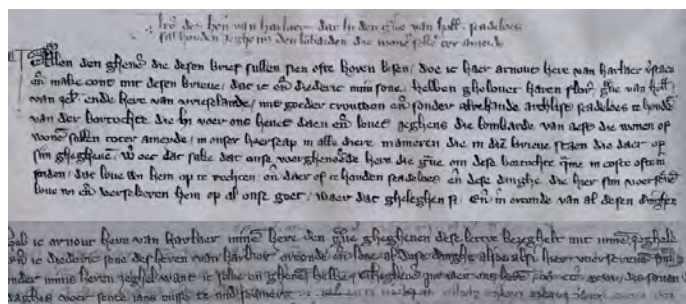
8 De heervaartplicht bestond daarin dat de burger als ruiter diende en zich op eigen kosten moest uitrusten. De minder gegoeden (de-pauperiores) gingen te voet.

9 Veelal beschikte de heer over het zogenoemde 'recht van de dode hand'. Dit is een belasting op de nalatenschap van de ingezetenen, meestal met een orde van grootte van 5% op de verkoopwaarde van het onroerend goed. Soms had de heer ook het recht om het beste stuk uit de persoonlijke bezittingen te kiezen. Afhankelijk van de streek noemde men dit recht 'beste kateil' of 'beste hoofd' (mooiste dier uit de veestapel), 'hoogstoel' (d.w.z. het mooiste meubel uit de inboedel), etc. Dikwijls was er ook een bijzondere heffing voorzien op de nalatenschap van vreemdelingen, inwijkelingen en bastaarden. Bron: Wikipedia.

5 Een vigiliedag is een boete of vastendag voor de feestdag van de apostelen Simon en Judas, 28 oktober.

6 H.J. Westerling, 'Uit de geschiedenis van de banken van Leening', *De Economist*, september 1914, pp.594-610.

Ook waren zij vrijgesteld van het betalen van stedelijke accijnzen en mochten zij in hun eigen taal pleiten als ze voor het gerecht gedaagd werden. Omdat deze vrijstellingen nogal een forse aanslag op de grafelijke schatkist waren, werden die gecompenseerd door de jaarlijks te betalen pacht om als bank van lening te mogen functioneren.

In de bovenstaande oorkonde¹⁰ van Arnout en Diederik van Herlaer is ook sprake van een brief waarin de rechten en plichten van de in Ameide tafel houdende¹¹ Lombard waren beschreven.

In de oorkonde op de vorige pagina beloven zowel Arnout van Herlaer als zijn zoon Dirk graaf Floris V schadeloos te houden wegens zijn borgtocht bij de Lombarden te Ameide¹².

Acte des heren van harlaer dat hi den grave van hollant scadeloes sal houden jehens den lombarden die wonen sellen ter ameyde

Allen den ghenen die desen brief sullen sien ofte horen lesen /

doe ic haer arnout here van harlaer verstaen ende make cont mit desen brieve /

dat ic ende dideric mine sone hebben ghelovet haren floris /

grave van Hollande van zeelant ende here van vrieselande /

mit goeder trouwe ende sonder alrehande archlist scadeloes te houden van den bortochten die hi voer ons henen daen ende loven jehens die lombarde van aesen die wonen of wonen sullen toter ameyde /

in onser heerscap in alle diere mameren¹³ die in dese brieve staen die daer op sijn ghegheven / waer (?) dat sake dat onse voerghenoemde here die grave om dese bortochte sine in coste ofte in s..den /

dat love wi hem op te rechten /

ende daer of te houden scadeloes ende dese dinghe die hier sin voerscreven love wi ende verseckeren hem op al onse goet /

waer dat ghelegen sy /

ende in orconde van al desen dinghen hab ic arnout here van harlaer minen here den grave ghegheven dese brieve beseghelt mit minen segele ende ic dideric sone des heren van harlaer orconde ende love al dese

dinghe alsoe als hier voerscreven sy onder mijns heren seghel want ic sukce en ghenen hebbe / ghegheven int iaer ons heren m.cc.xcvi / des daghes voer sinte ians misse te ind soemer...

In modern Nederlands¹⁴ staat er in deze oorkonde het volgende: 'Al degenen die deze brief onder ogen zullen krijgen of horen voorlezen, meld ik, Arnout, heer van Herlaer, en maak met deze brief bekend dat ik en mijn zoon Dirk hebben beloofd aan hun heer Floris, graaf van Holland, Zeeland en heer van (West)-Friesland getrouwelijk en zonder allerlei arglist schadeloos te stellen van enige borgtocht, die hij jegens ons heeft gedaan en beloofd t.a.v. van de geldschietters van Asti, die wonen of woonachtig zullen zijn in Ameide onder ons beheer, op alle manieren die in die brief vermeld staan. Waar dan ook deze aangelegenheid die onze voornoemde heer de graaf vanwege deze borgtocht kosten kreeg of schade leed, dan beloven wij hem oprecht om hem dienaangaande schadeloos te stellen, en deze zaken die hierboven beschreven geven wij plechtig in onderpand al onze goederen waar die ook gelegen zijn. En ten aanzien van al deze zaken heb ik Arnout, heer van Herlaer, deze aan mijn heer de graaf deze brief overhandigd en met mijn zegel bekrachtigd.

En ik, Dirk, zoon van de heer van Herlaer, onderschrijf plechtig al deze zaken zoals hierboven vermeld met het zegel van mijn heer, want zelf heb ik er geen. Gegeven in het jaar Anno Domini 1296, op de dag voor de Sint-Jansmis¹⁵ midzomers.'

14 Met dank aan Paul Will.

15 Sint Jansmis valt op 24 juni en is de naamdag van Sint Jan de Doper.

Het Paardenmarkt raadspel

Traditiegetrouw organiseert Kees Rijnhout met de Paardenmarkt een raadspel. Ditmaal had Kees de volgende vijf voorwerpen:

- 1) Een splitsijzer voor staaldraad
- 2) Een pezentrekker
- 3) Een strippentang
- 4) Een trompettang van een loodgieter
- 5) Een schietlood

De eerste prijs is gewonnen door Aart Goedhart, Lange Bogerd 23 in Tienhoven en de tweede prijs ging naar Arie Kars, Snijderstraat 21 in Gorinchem.

10 Reg. EL. 41. fol. 13. v22. Rijksarchief.

11 Een tafel met weegschaal en zakken met munten, ligt ook aan de oorspong van onze benaming "bank", afkomstig van het Italiaanse woord 'banco' of 'banca' voor 'tafel'. Tafel houden betekent dus bank van lening zijn.

12 Arnold de Haan uit Hardinxveld-Giessendam heeft deze oorkonde getranscribeerd.

13 Is waarschijnlijkheid memeren, (memorien). In dit stuk wordt de 'e' soms als 'a' geschreven zoals in de eerste zin 'haer arnout' i.p.v. heer arnout en in de tweede zin 'haren floris' i.p.v. heren floris. Notitie van Arnold de Haan.

Negentig jaar Van Toor: werken zo lang het dag is in de textielbranche

Hans van den Heuvel

Toen Cornelis (Kees) van Toor in 1920 op 29-jarige leeftijd de aan de binnenkant van de Tienhovense Lekdijk gelegen winkel van Sygie Bergeyck overnam, kon hij volstrekt niet bevroeden dat de nering in “garen, knopen, stopwol, veren en beddengoed” in de loop der jaren zou uitgroeien tot een groot en wijvertakt concern.

Cornelis van Toor, manufacturier in de plaatsen Tienhoven, Ameide, Nieuwpoort, Langerak en Meerkerk en in de buurten Cabauw, Zevender, Willige Langerak en Achthoven.

Tienhoven was ook toen alles behalve een metropool. Er woonden niet meer dan 460 mensen. Het nabijgelegen Ameide was evenmin een wereldstad. Het aantal inwoners van deze gemeente haalde de 1.800 niet. Bovendien waren de verbindingswegen slecht. Zo was de voor het verkeer belangrijke Lekdijk in die jaren een onverharde weg met in het midden een paardenspoor.

Daar komt bij dat Kees van Toor een moeilijke periode achter de rug had. Hij had eerder gewerkt bij zijn vader Aart, die sinds 1883 in Lopik een textielhandel had. De jonge Van Toor wilde echter op eigen benen staan en had daarom in 1916 in het dorp Waarder, ten zuidwesten van Woerden, een verkooppunt geopend, daarbij geholpen door zijn zuster Aartje. Het was geen succes geworden, met name vanwege de geringe koopkracht ten tijde van

de Eerste Wereldoorlog. Dat had hem er na een jaar al toe gebracht terug te keren naar de ouderlijke winkel in Lopik, waar zijn broer Jan ook werkte. Het assortiment van de “Textielhandel Van Toor” beperkte zich overigens niet tot “kaasdoekengoed, pilo, serge, Engels kamgaren, schortebont” en andere soorten manufacturen. Integendeel, er werden in Lopik en wijde omgeving ook meubels, fietsen, orgels en naaimachines van de merken “Anker, Leeuwenstein, Naumann, Kaiser en Singer” verkocht.

1927. Echtbaar C. van Toor - A. Bouwmeester.

Zijn minder positieve ervaringen weerhielden Kees van Toor, die in 1917 trouwde met de Lopikse boerendochter Aletta Bouwmeester, er niet van om als manufacturier in de voetsporen van zijn vader te treden. Daartoe liet hij zich in 1918 bij de Kamer van Koophandel inschrijven als “zelfstandig ondernemer”. Deze inschrijving wordt algemeen beschouwd als het beginpunt van de ontwikkeling van de latere keten van modezaken. Dit betekent dat de onderneming dit jaar negentig jaar bestaat, waarbij er al 88 jaar sprake is van een vestiging in respectievelijk Tienhoven en Ameide.

Bij een jubileum van zo'n uitzonderlijke aard past een artikel in dit blad over de geschiedenis van het familiebedrijf en het geslacht Van Toor. De inhoud van dit artikel is mede gebaseerd op de in 1993 “ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan van de zaak” verschenen publicatie “Van Toor Fashion. Een kroniek van aanpakken en doorzetten” van de hand van drs. Peter van Toor uit Haarlem, een van de zonen van Kees van Toor en al vele jaren een zeer meelevend lid van onze vereniging.

Lopik (1918 – 1920)

Het echtpaar Van Toor – Bouwmeester betrok in Lopik een woning op een perceel tussen de Voorwetering en de Wielschekade. Van daaruit werd de vertrouwde negotie voortgezet. Hoewel het er van meet af aan beter ging dan in Waarder, kon de “startende ondernemer” geen weerstand bieden aan de verleiding om zijn vleugels verder uit te slaan. Dit leidde tot de in de aanhef van dit artikel gememoreerde oversteek naar Tienhoven.

Tienhoven (1920 – 1930)

Het optrekje van Sygie Bergeyck, waar Kees van Toor volgens de overlevering op de dag van de onderhandse verkoop introk om meteen aan de slag te kunnen gaan,

ontbeerde enkele vormen van comfort. Zo was er geen waterpomp, laat staan waterleiding, omdat bij een dijkhuis geen pomp mocht worden geslagen. Het drink- en waswater moest dus dagelijks uit de Lek gehaald en voor een deel gefiltreerd en gekookt worden. Voorts was het latere gemeentehuis van Tienhoven krap bemeten voor het gezin van Kees en zijn vrouw Aletta, dat in het laatst van de Tienhovense periode zeven kinderen telde : vijf zoons en twee dochters.

Hoe kan het dan zijn dat de jonge manufacturer onder deze omstandigheden zijn eenmanszaak niet alleen geleidelijk wist uit te breiden, maar er ook nog in slaagde de basis te leggen voor een florerende onderneming ?

Nicolaaskerk
en Raadhuis
van
Tienhoven.

In de eerste plaats was Kees van Toor een “entrepreneur” – een geboren ondernemer, die op basis van een helder verstand en scherp zakelijk inzicht verantwoorde risico’s durft te nemen. Deze capaciteiten stelden hem in staat om met succes “de boer op te gaan” om in zowel Ameide en Tienhoven als Cabauw, Zevender, Willige Langerak, Nieuwpoort, Langerak, Achthoven en Meerkerk zijn waren af te zetten. De arbeid gaf aldus structuur aan zijn leven.

In de tweede plaats was hij een praktiserend lid van de Gereformeerde Kerk, wiens doen en laten in hoge mate werd bepaald door een duidelijk calvinistisch arbeids-ethos. In zijn geval hield dat in dat teksten als “doen wat de hand vindt om te doen” en “werken zo lang het dag is” ten grondslag lagen aan zijn handelen. Deze instelling kwam onder andere tot uiting in de werktijden van Kees van Toor. Hij stond op werkdagen, met inbegrip van de zaterdag, om half zes op – op maandagmorgen zelfs nog een uur vroeger. De zondag was de rustdag. Dan werd er uitgeslapen ...tot half zeven!

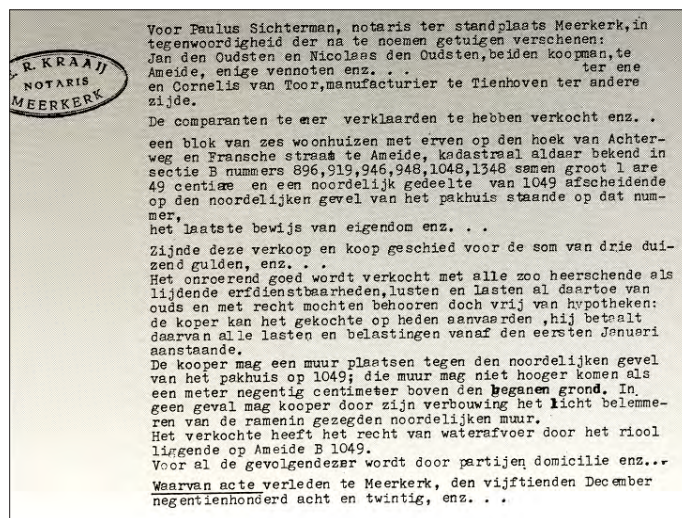
Eerder is al opgemerkt dat het in de jaren twintig van de vorige eeuw niet best was gesteld met de wegen in de regio. Het vormde voor Kees van Toor geen beletsel om dag in dag uit op pad te gaan – niet alleen om klanten te bezoeken, maar ook om inkopen te doen. De afstand naar zijn leveranciers was meestal langer dan die naar zijn klanten. Hij betrok zijn koopwaar namelijk in Vianen, Culemborg, Gouda en Utrecht. Daarnaast ging hij met grote regelmaat naar de Amsterdamse grachtengordel, waar veel Joodse grossiers gevestigd waren. Er stonden twee transportmiddelen tot zijn beschikking : een fiets met bagagedrager en een tweewielige hittewagen. Het trekdier was van Oosteuropese origine.

De vestiging te Ameide anno 2008.

Aan het eind van de jaren twintig viel het oog van de Tienhovense manufacturer op zes oude huisjes, die in Ameide op de hoek van de Fransestraat en de Achterweg, de tegenwoordige J.W. van Puttestraat, stonden. Na veel aandringen verklaarde de toenmalige burgemeester C.W.Luyendijk, wiens kleurrijke ambtsverrichtingen al ettelijke malen in dit blad zijn belicht, zich bereid een sloopvergunning te verlenen. Korte tijd later werd voor “Paulus Sichterman, notaris ter standplaats Meerkerk”, de onderstaande acte gepasseerd.

De huisjes gingen de vlakte en op de vrijgekomen bouwgrond verrees een voor die tijd modern woon-winkelpand, de hoeksteen van het latere concern.

Ameide (1930 - 1940)

Zo had de inmiddels 38 jaar oude ondernemer zich opge maakt voor de jaren dertig, waarin hij in persoonlijk en zakelijk opzicht met veel ellende zou worden geconfronteerd. De zwaarste slag die hem trof, was het heengaan van zijn vrouw. Aletta van Toor – Bouwmeester overleed in 1937 op 43-jarige leeftijd, na enkele jaren ziek te zijn geweest. De weduwnaar bleef achter met acht kinderen, van wie alleen de jongste dochter, de toen zesjarige Gerrie, in Ameide was geboren.

Toen mevrouw Van Toor overleed, was het dieptepunt van de wereldwijde economische crisis al geruime tijd achter de rug. De jaren 1933 en 1934 waren het zwaarst te verdu-

ren geweest. Een aanzienlijk deel van de beroepsbevolking van Ameide was in die periode werkeloos en dus aangewezen op een uitkering, waardoor de toch al bescheiden koopkracht tot een minimum was gedaald. In de tweede helft van de jaren dertig trad een kentering in, mede onder invloed van een aantal grote werkverschaffingsprojecten, zoals het dempen van de Prinsengracht en de sloten langs de Paramasiebaan en de Molenstraat, die toen nog "Brouwerij" werd genoemd. Maar ook toen was het geen "vetpot".

De sociaal – economische malaise liet vanzelfsprekend ook het bedrijf van Kees van Toor niet onberoerd. Hij ging evenwel niet bij de pakken neerzitten. Het tegendeel was het geval : alles werd in het werk gesteld om de terugloop van de klandizie te compenseren. Zo zag hij in dat het in de gegeven omstandigheden van groot belang was om zijn mobiliteit te vergroten. Dat bracht hem er in 1932 al toe een auto van het type Ford 21 aan te schaffen. In 1934 kwam er een Ford 24 en later een Ford 27. Aan de vooravond van het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was hij voornemens een "splinternieuwe" T-Ford te kopen, maar daar kwam het niet meer van. In plaats daarvan werd toen maar een Chevrolet 32 aangeschaft.

1947. De oude Chevrolet. Links staan Aart van Toor en zijn vrouw Annie.

Zijn toegenomen mobiliteit maakte het Kees van Toor mogelijk ook in Brabant en Twente inkopen te doen. Belangrijker was nog dat hij daardoor zijn actieradius kon vergroten waar het ging om het contact met klanten. Dat klemde te meer, daar Ameide in de jaren dertig anders dan tegenwoordig niet minder dan vijf winkels telde, waar manufacturen en (of) dames-, heren- en kinderkleding werden verkocht. Van die vijf winkels waren er vier gevestigd in de Fransestraat, destijds de winkelstraat van Ameide. Naast Van Toor ging het om Van Dijk (bekend door het jarenlange gebruik van de reclametekst "Arm en rijk slaagt bij Van Dijk"), de gebroeders Mesker en de firma Streefkerk. Dan was er op de Dam nog de damesmodezaak van de gezusters Diepenhorst.

Een andere positieve ontwikkeling was dat Van Toor sr. er niet meer alleen voor stond sinds zijn oudste kinderen Cor, Teun en Aart, geboren in respectievelijk 1917, 1920 en 1922, waren gaan meewerken in de zaak voor "Manufacturen, Confectie, Kleding naar maat en Naaimachi-

nes". Aart ging in navolging van zijn vader al op jeugdige leeftijd "de boer op" – de bagagedrager (voorop de fiets) afgeladen met lappen stof en andere handelswaar. Het was zwaar werk, net als het leggen van vloerbedekking (Baltum en Holtap-karpetten) dat in de jaren dertig steeds meer in zwang kwam.

De oorlogsjaren (1940-1945)

In deel III van "Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog", het standaardwerk van prof. dr. L. de Jong, komt de volgende passage voor :

*"Oorlog, daadwerkelijke oorlog,
betekent steeds inbreuk op elke*

*gevestigde orde, versterking van alle
gevestigde verhoudingen.*

*Oorlog verwoest en vernietigt, verrast
en verbijstert. De enkele*

*mens, opgenomen en gebed in zijn
normaal bestaan, ziet zich*

*opeens geplaatst in een realiteit die,
althans aanvankelijk, als*

*volstrekt abnormaal, ja als anti –
normaal ervaren wordt".*

*"Oor en oog van de mens kunnen de oorlogsbeelden
niet verwerken.*

*Het is of aan het bestaan de bodem
ontvallen is".*

De familie Van Toor werd in de oorlogsjaren uiteraard ook met deze harde realiteit geconfronteerd. Van een enigermate normale bedrijfsvoering was eigenlijk alleen in de beginperiode nog sprake, toen kon worden geteerd op vooroorlogse voorraden. Naarmate de aanvoer meer en meer stokte, vanwege zowel het op raken van de goederen als het in het ongerede raken van het transportwezen, kwam de klad in de handel. Bovendien leidden het vergunningstelsel en het distributiesysteem van de bezetters tot een papieren rompslomp, die wel veel werk, maar geen winst opleverde. Kees van Toor en de zijnen werden in die jaren in dat opzicht met raad en daad terzijde gestaan door hun boekhouder P. Joh. den Hartog, die telkens weer een uitweg uit de problemen wist te vinden.

P. Joh. den Hartog. Foto: Nico Jesse.

Enkele leden van de familie Van Toor kregen ook in het persoonlijke vlak met de Duitsers te maken. Aart was de eerste die in moeilijkheden kwam, door zijn aandeel in de organisatie van de Meistaking van 1943. Hij wist aan de Duitsers te ontkomen door onder te duiken. Met zijn plaatsgenoot Gerrit Roodhorst, die bij de staking en andere verzetsactiviteiten was betrokken, liep het slechter af. Hij werd in Rotterdam aangehouden en kwam kort voor de bevrijding om in Buchenwald.

*Peter [links]
en Dirk van
Toor [rechts].*

De in 1923 geboren tweelingbroers Dirk en Peter van Toor werden beiden gearresteerd bij de grote razzia, waardoor Ameide en Tienhoven op 25 juni 1944 werden opgeschrikt. Dirk werd gedurende zes weken opgesloten in het doorgangskamp Amersfoort. Peter kwam in het "Nacht und Nebellager Hinzert" (bij Trier) terecht, dat in maart 1945 een "Nebenlager" van Buchenwald werd. Hij wist begin februari 1945 te ontsnappen. Na een barre tocht keerde hij op 14 maart van dat jaar terug in Ameide.

Het gezin Van Toor kwam uiteindelijk dus ongeschonden uit de oorlog. Hetzelfde gold voor de oude Chevrolet, waarvan de wielen waren gedemonteerd en verborgen om de Duitsers te misleiden.

Het begin van de wederopbouw (1945 – 1947)

Wie gedacht mocht hebben dat na de Bevrijding alles meteen beter zou worden, kwam bedrogen uit. De wederopbouw vergde op economisch en ander terrein veel meer tijd dan was voorzien. De voornaamste oorzaak hiervan was de situatie in het toenmalige Nederlandsch – Indië, waar ook na het einde van de Japanse bezetting in augustus 1945 geen sprake was van stabiele politiek - maatschappelijke verhoudingen. Het Indië - beleid van ons land, dat was gericht op het herstel van rust en orde, leidde in de periode juli 1947 – augustus 1949 tot de eerste en de tweede politionele actie, die in menig opzicht een zware last vormden.

De overzeese troebelen lieten de familie Van Toor niet onberoerd in die zin dat Peter en zijn drie jaar jongere broer Jan Hugo, die in dit artikel verder kortweg Jan zal worden genoemd, samen met ongeveer vijftig plaatsgenoten als vrijwilliger of dienstplichtige werden uitgezonden. Allen keerden anders dan een zeer groot aantal leeftijdgenoten ongedeerd in Nederland terug.

De beide broers waren niet in ons land toen hun vader in 1947 aan een nierziekte bezweek. De grondlegger van het concern was 56 jaar oud geworden.

De drie gebroeders (1947 – 1962)

Aart en zijn zes jaar jongere broer Kees namen de zaak na het overlijden van hun vader over. Na zijn terugkeer uit Indië voegde Jan zich bij hen. Hun zuster Gerrie werkte sinds 1946 in de winkel en bleef dat doen tot haar huwelijk in 1953.

De algehele leiding van de "Firma v.h. C. van Toor" berustte bij Aart. Kees specialiseerde zich in de woninginrichting, met inbegrip van de verkoop van meubels. Jan gaf er de voorkeur aan om in de wijde omgeving "de boer" ofwel "de dijk" op te gaan. De laatstgenoemde verwierf in de regio al spoedig een zekere bekendheid door zijn onorthodoxe, maar niettemin succesvolle verkooptechnieken, gebaseerd op een unieke combinatie van de tale Kanaäns, Indische wijsheden, een zeer directe benadering van (potentiële) klanten en typisch "Termeise" humor. Aan administratieve zaken liet hij zich weinig gelegen liggen. "Ik ben koopman, geen boekhouder" was zijn lijfspreuk.

De drie broers slaagden er in de zaak uit te breiden en te moderniseren. Het pand op de hoek van de Fransestraat en de J. W. van Puttestraat kreeg uitsluitend een winkelbestemming en werd vergroot door er de vroegere fabriek van Janido - sigaren van Klaas den Oudsten en het oude gebouw van het Groene Kruis bij te trekken. Verder kwam er in 1949 een nieuwe Chevrolet ter vervanging van de vooroorlogse bestelwagen. Ook ging men er steeds meer toe over om reclame te maken door advertenties te plaatsen in regionale bladen als "De Schoonhovense Courant" en "De Gecombineerde".

Een mijlpaal in de geschiedenis van de zaak was in 1958 de opening van een filiaal in Culemborg – het eerste van een lange reeks. Deze ontwikkeling bracht Aart er toe ook in deze gemeente te gaan wonen.

De twee gebroeders (1962 – 1967)

In het begin van de jaren zestig kwamen de drie broers tot de conclusie dat hun opvattingen over de bedrijfsvoering niet langer in elkaars verlengde lagen. Dat had tot gevolg dat Aart de winkel in Culemborg vanaf 1962 zelfstandig voortzette en Kees en Jan samen verder gingen.

De opening van het filiaal in Oudewater in 1966. Jan van Toor [links] en Kees van Toor [rechts] flankeren Jan-Cees de Ridder, die van 1957 tot 1966 burgemeester van Ameide en Tienhoven was.

Een reclame-uiting van de "Firma v.h. C. van Toor" uit het eind van de jaren vijftig.
De teksten werden bedacht door Jan van Toor.

Ook voor de wildste
robbedoezen
VAN TOOR'S
Jongenskleiding

Van Toor

het gehele textielvak
Ameide - Tel. 44-59

.....

.....

.....

.....

In de daaropvolgende periode vestigden zij twee nieuwe filialen, eerst in Ysselstein (1964) en later in Oudewater (1966). De keuze van deze locaties hing mede samen met de opheffing van de veerdienst tussen Tienhoven en Jaarsveld in 1964, waardoor het veel meer tijd en moeite was gaan kosten om de klanten in de Lopikerwaard vanuit Ameide te bedienen. In 1967 gingen de broers uiteen. Kees concentreerde zich als zelfstandig ondernemer op de activiteiten in de zaak te Ysselstein, die in eerste aanleg aan de Voorstraat en later aan de Utrechtsestraat was gevestigd en twee filialen had. De vestiging bleef bestaan tot eind 1981, toen deze Van Toor zijn zakelijke carrière afsloot. Jan bouwde vanuit Ameide en Oudewater een omvangrijke winkelketen op. Deze ontwikkeling wordt in het volgende deel van dit artikel beschreven.

Het ontstaan van de winkelketen (1967 – 1974)

Het idee om een winkelketen op te zetten was in de familie Van Toor niet nieuw. Van Toor sr. had in de jaren dertig namelijk al plannen in die richting. Maar de Tweede Wereldoorlog had wat dit betreft roet in het eten gegooid.

Zo'n dertig jaar later pakte zijn zoon Jan de draad dus weer op. In de praktijk hield dat in dat hij stad en land afreisde om bij fabrikanten, grossiers en winkeliers grote partijen confectie en andere koopwaar in te slaan en tegelijkertijd verkooppunten te zoeken.

In 1967 kwam het tot de vestiging van een filiaal in een grote boerderij te Almkerk, waardoor hij voet aan de grond kreeg in het Land van Heusden en Altena. Aansluitend volgden vestigingen in Streefkerk, Werkendam (1971), het Piazza Center te Gorinchem (eveneens 1971), het Makadocenter te Nieuwegein (1972) en aan de Voorstraat te Vianen.

Jan en Bep van Toor in het Piazza Center te Gorinchem in gezelschap van de bij zijn leven al legendarische burgemeester van Gorinchem Mr. L.R.J. Ridder van Rappard.

In deze periode van expansie kwam Jan van Toor tot het besluit om zijn onderneming te stroomlijnen.

Daartoe werd in 1972 de besloten vennootschap "J. H. van Toor B. V." opgericht, die ging opereren onder de naam "Van Toor Fashion". Korte tijd later kreeg hij met zware

Bij Van Toor

PAASAKTIE

met gratis kip

Bij iedere aankoop voor f 50,-

van zaterdag 18 maart
t.m. zaterdag 1 april

Speciaal
Dames-, Heren-, Kinderkleding

Een advertentie uit "De Wegwijzer" van 1970.

Bij andere gelegenheden ontvingen klanten bij de aankoop voor een bepaald bedrag een taart of een mandje eieren.

tegenwind te kampen, met name omdat zijn gezondheids- toestand niet langer optimaal was. De omstandigheden in aanmerking genomen, achtte de bevrogen ondernemer in 1974 de tijd aangebroken om het wat kalmer aan te gaan doen. Hij droeg de dagelijkse leiding van de onderneming over aan zijn in 1955 geboren zoon Cees, die destijds werkzaam was bij Van Gils, een fabrikant van herenkleding in Amsterdam.

De derde generatie, eerste fase (1974 – 1994)

Met het aantreden van Cees van Toor verscheen de derde generatie ten tonele. De jonge manager nam de reorganisatie van de onderneming ter hand. Dat kwam er op neer dat de minder goed renderende filialen in Oudewater, Vianen en Streefkerk op relatief korte termijn een andere eigenaar kregen. De filialen in Ameide, Gorinchem, Nieuwegein en Werkendam werden gemoderniseerd en met uitzondering van het laatstgenoemde uitsluitend bestemd voor de verkoop van damesmode. De winkel in de boerderij te Almkerk nam binnen de onderneming een aparte plaats in. Dit filiaal maakte tot begin 1983 nog deel uit van de B.V. en werd vervolgens op privé - basis voortgezet door Van Toor sr. alvorens het in 1986 van de hand werd gedaan.

Voor het zover was, hadden zich bij “Van Toor Fashion” nog verscheidene andere turbulente ontwikkelingen voltrokken. Zo werd in de tweede helft van de jaren zeventig onder de naam “Select” een winkelketen opgezet voor de verkoop van herenkleding, de eerdere concentratie op dameskleding ten spijt. Het aanbod bestond voornamelijk uit grote voorraden kostuums, die Van Toor sr. had ingekocht bij de “Groninger Stijlgroep” en Duitse fabrikanten. Bij de verkoop werd de formule “twéé halen, één betalen” gehanteerd. Er kwamen (tijdelijke) vestigingen in Gorinchem, Oosterhout, ’s-Hertogenbosch, Ysselstein, Tiel, Gouda, Vianen en Nieuwegein. In 1985 werd de naam van de keten gewijzigd in “Van Toor Menshop”. Drie jaar later werd besloten “uit de herenmode te stappen” en hield de keten op te bestaan.

Cees van Toor was toen al jarenlang niet meer als enige met de leiding van het concern belast. Hij had eind 1977 namelijk gezelschap gekregen van zijn één jaar jongere broer Piet, die zich in Duitsland in het modevak had bekwaamd, in het bijzonder op het punt van de inkoop. Sindsdien fungeerde Cees als algemeen directeur en Piet als commercieel directeur. Hun in 1959 geboren broer Han deed in 1985 zijn intrede in het bedrijf. Hij houdt zich bezig met technische zaken en is eindverantwoordelijk voor de verbouwing van de filialen.

In 1976 werden twee zaken geopend in het nieuwe winkelcentrum “Arkelstate” in het centrum van Gorinchem: “Van Toor Fashion” voor dames- en “House for Men” voor herenmode. De twee broers ondervonden dat “niet elk schot een eendvogel is”. De eerste zaak floreerde; de tweede was geen succes en werd binnen een jaar afgestoten. In 1982 ging het met “Arkelstate” als geheel bergafwaarts, omdat tal van ondernemers hun huurcontract niet verlengden met leegstand als onvermijdelijk gevolg.

In andere sectoren van de onderneming ging het stukken beter. Dat kwam tot uiting in de vestiging, uitbreiding dan wel verhuizing van tal van filialen in de periode oktober 1982 – december 1991. De activiteiten speelden zich achtereenvolgens af in Ysselstein (de vestiging van een filiaal in de Benschopperstraat), Gorinchem (de verhuizing en

uitbreiding van de zaak in het Piazza Center), Houten, Nieuwegein (de verhuizing vanuit het Makadocenter naar City Plaza in het nieuwe stadshart), Culemborg (de overname van de zaak van Aart van Toor, die zijn zakelijke activiteiten in 1986 had beëindigd), Utrecht (de overname van Modehuis De Groot), Tiel (de overname van Modehuis Van de Water), wederom Utrecht (de vestiging van een filiaal in de vroegere zaak van Bleyle in het winkelcentrum Hoog Catharijne), Leerdam (de overname van Modehuis Verspuy), Gouda (de overname van de zaak van Warnecke aan de Kleiweg) en Oosterhout (de overname van Maison Blom). Alle filialen werden geïntegreerd in “Van Toor Fashion B.V.”, met uitzondering van Modehuis De Groot, Warnecke Mode en Maison Blom, die gezamenlijk gingen opereren onder de naam “Warnecke Mode Groep” als afzonderlijke “poot” binnen het concern.

Het verdeelcentrum in het complex te Meerkerk.

Aan deze lange reeks van activiteiten was in 1977 de opening van een administratief en logistiek centrum op het Aaksterveld in Ameide voorafgegaan. Het centrum heeft dienst gedaan tot 1994 – het jaar, waarin aan de A 27 onder Meerkerk een groot complex werd geopend, bestaande uit een verdeelcentrum met een oppervlakte van 1.500 m² en een kantoorruimte ter grootte van 750 m².

Vermeldenswaard is dat bij de opening het woord werd gevoerd door onder anderen de toenmalige hoogleraar en latere politicus prof. dr. W.P.S. Fortuyn (1948 – 2002). Het thema van zijn toespraak was “het belang van dienstbaarheid”. De oppervlakte van het verdeelcentrum werd in 2000 al uitgebreid tot 3.000 m².

De derde generatie, tweede fase (1994 tot heden)

Het concern van de gebroeders Van Toor bleef ook na het midden van de jaren negentig een toonbeeld van dynamiek en expansie: de organisatiestructuur werd keer op keer bijgesteld. Het valt buiten het bestek van dit artikel om alle veranderingen limitatief op te sommen. Daarom volsta ik met het vermelden van de overname van achter-

Prof. dr. W.P.S. Fortuyn.

eenvolgens Den Exter Mode (Breda, 1994), de tien filialen van Suisse Mode (1996), Van Wagenberg Mode (Amstelveen, 1998), De Duif Mode (Alphen aan de Rijn, 1998), Desiree & Louise, “au bonheur des dames” (Roosendaal, 2000), Struis Mode (Zeist, 2001), Breek Mode (Gouda, 2001) en drie filialen van Slot Mode (Haarlem-Schalkwijk, Zoetermeer en Rijswijk ZH, 2008) en de start van “Anna van Toor” in respectievelijk Den Haag (2001) en Eindhoven (2008).

Filosofie van Anna van Toor

Mode, mode & mode

Mode is een heel individuele aangelegenheid. Catwalks inspireren, maar vrouwen maken hun eigen keuzes.

Anna van Toor wil daar graag bij helpen. Daarom presenteren we onze actuele en spannende collecties in een verrassend overzichtelijke, inspirerende winkel. Dat is prettig kijken en kiezen. Onze medewerkers hebben een passie voor mode en geven u graag persoonlijk advies. Daarin gaan wij *nét* een stapje verder. Maar ook buiten openingsuren houden we u op de hoogte van modenieuws en aanbiedingen, door brochures, nieuwsbrieven en een handige en mooie internetsite.

Een andere belangrijke ontwikkeling was de in eerste aanleg behoedzame introductie van het eigen kledingmerk “ANNA” in 1999. In hetzelfde jaar werd, aan de Oudegracht in Utrecht, de eerste winkel met de naam “Anna van Toor” geopend. Deze koerswijziging is het concern in menig opzicht te stade gekomen : de eigen merken maken inmiddels ongeveer vijftig procent van de totale omzet uit en de naam “Van Toor Fashion” is over de gehele linie vervangen door “Anna van Toor”.

De eerder genoemde “Warnecke Mode Groep” neemt binnen het concern nog altijd een aparte plaats in. Tot voor enkele jaren telde deze keten zeven filialen, waarvan er drie zijn overgegaan naar “Anna van Toor”. De groep bestaat nu nog uit Modehuis De Groot (Utrecht), Warnecke Mode (Gouda), Maison Blom (Oosterhout) en Den Exter Mode (Breda).

De dynamiek van “Anna van Toor” manifesteerde zich ook in de personele samenstelling van de leiding. De jongste zoon van Jan van Toor, de in 1970 geboren Jan Paul, schaarde zich in 1992 aan de zijde van zijn broers Cees en Piet. Hij bekwaamde zich in de marketing. Acht jaar daarna besloot Piet zijn eigen weg te gaan. Hij heeft inmiddels vier zaken : drie in Naaldwijk (“Winkeler Mode”) en een in Voorburg (“Street-One”).

De huidige generatie van Toor'en: Jan Paul, Annette, Chantelle en Cees [v.l.n.r.].

Anno 2008 bestaat de directie van “Anna van Toor” dus uit de broers Cees en Jan Paul van Toor. De algehele leiding berust bij Cees, die tevens verantwoordelijk is voor de financiële en organisatorische aangelegenheden. Daarnaast is hij sinds 2000 vice-voorzitter van de in Doorn gevestigde branchevereniging Mitex, de belangrijkste ondernemersorganisatie van ons land met in totaal 4.400 leden en dertienduizend winkels. Eerder zat Cees van Toor veertien jaar in het bestuur van de winkeliersvereniging – de latere ondernemersvereniging – van Ameide, waarvan geruime tijd als voorzitter.

Jan Paul is belast met de inkoop, de verkoop en de marketing. Waar het om de inkoop gaat, hebben zich in de loop der jaren overigens wezenlijke veranderingen voorgedaan als gevolg van de introductie van de “in eigen huis” ontwikkelde merken. In deze sector werken nu zes personeelsleden als stylist of productiebegeleider full-time aan de eigen collecties.

Als iedereen een voltijd baan zou hebben, zou het concern 220 personeelsleden tellen. In de praktijk is dat evenwel anders : de meerderheid werkt part – time, waardoor er in totaal 350 mensen actief zijn.

De vier filialen van de “Warnecke Mode Groep” meegerekend, telt het concern thans 31 vestigingen, die zijn aangegeven in het overzicht op deze pagina.

Anna van Toor

Alphen aan de Rijn	(01)
Ameide	(02)
Amersfoort	(03)
Amstelveen	(04)
Bilthoven	(05)
Breda	(06)
Bussum	(07)
Culemborg	(08)
Den Haag	(09)
Eindhoven	(10)
Gorinchem	(11)
Gouda	(12)
Haarlem	(13)
Houten	(14)
Ysselstein	(15)
Laren	(16)
Leerdam	(17)
Nieuwegein	(18)
Rijswijk	(19)
Roosendaal	(20)
Tiel	(21)
Utrecht, Oude Gracht	(22)
Utrecht, Overvecht	(23)
Werkendam	(24)
Woerden	(25)
Zeist	(26)
Zoetermeer	(27)

Warnecke Mode Groep

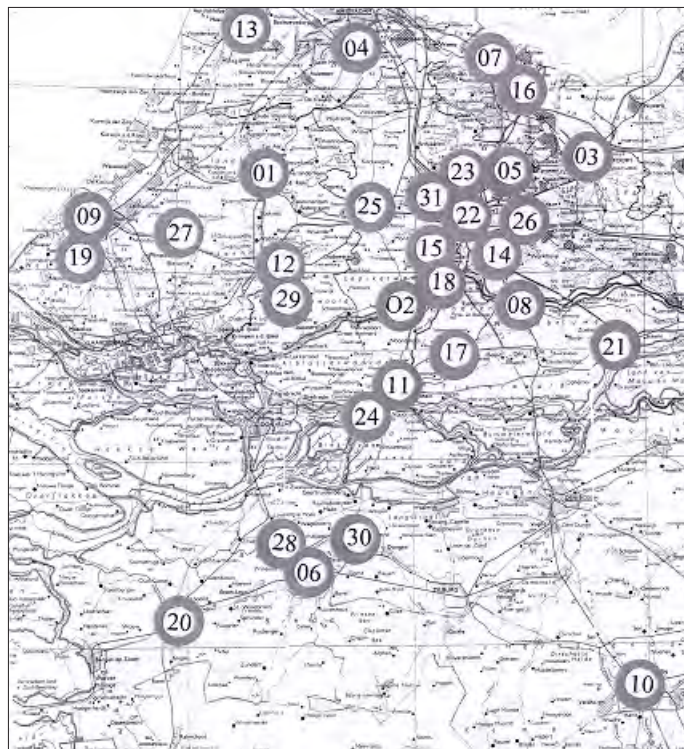
Breda	(28)
Gouda	(29)
Oosterhout	(30)
Utrecht	(31)

Het verdient vermelding dat door de jaren heen niet alleen mannelijke, maar ook vrouwelijke leden van de familie Van Toor zich “naar beste vermogen” hebben ingezet voor “de zaak”. De tot de tweede generatie behorende Cor(rie), Teun(tje) (Tini) en Gerrie van Toor zijn in dit artikel al vermeld. Daarnaast startte Annie, de vrouw van Aart van Toor, in 1954 met de verkoop van dameskleding in de winkel aan de Fransestraat te Ameide. Haar schoonzuster Bep, de vrouw van Jan van Toor, fungeerde jarenlang als inkoopster en werkte mee in de Ameidese vestiging.

Van de derde generatie zijn Annette, de vrouw van Cees, Diana, de vrouw van Piet, Janny, de vrouw van Han en Chantelle, de vrouw van Jan Paul, actief in de modewereld.

Annette “runt” sinds 1982 het filiaal in het Piazza Center te Gorinchem. Diana staat haar man terzijde op het punt van het etaleren en presenteren. Janny draagt zorg voor de catering bij modeshows en andere evenementen en

Chantelle geeft leiding aan de werkzaamheden van de stylisten en productiebegeleiders bij “Anna van Toor”.

Filialen Anna van Toor/ Warnecke.

Ter afsluiting: het was de grootvader van de huidige generatie Van Toor'en niet gegeven om de expansie van het familiebedrijf mee te maken. Was dat wel het geval geweest, dan zou hij ongetwijfeld geconstateerd hebben dat te midden van alle veranderingen in de onderneming één ding hetzelfde is gebleven: de bereidheid om te werken zo lang het dag is.

Het complex aan de A27 bij Meerkerk.

Vader

Jan H. van Toor

*Op een platte paardenwagen
Ging ik met mijn vader vragen
Hield me vast aan enkele banden
Met m'n kleine kinderhanden
Gingen vragen bij de boeren
Zag ik daar de koeien voeren
Liet mijn vader bij de kippen
De boerinnen gretig knikken
Als de handel was gedaan
Zijn we toen weer weg gegaan
Steeds op zoek naar nieuwe klanten
In de wijde polderlanden
En gezeten op een hit
Leidde Pa de witte hit*

*Later kocht mijn Pa een Ford
Werd een flink bedrag gestort
En de handel die ging voort
Door de crisis niet gestoord
Bij m'n vaders overlijden
Kwamen voor ons and're tijden
De bedrijven zijn gegroeid
Filiaal opgebloeid
Het had m'n vader niet verrast
Zelden heeft hij mis getast
Nu ik oud ben droom ik even
Mocht m'n vader dit beleven*

Aangaande de aankoop van het Tienhovense raadhuis

Paul Will

De plek te bepalen waar de Raad van Tienhoven in de loop der tijden vergaderd heeft, is niet zo eenvoudig. Gelukkig zijn – zij het wat schaars – gegevens terug te vinden in Zederiks archief, maar wel weer aardig in het bestek van dit mede aan "Anna van Toor" gewijde Nieuwsblad is dat de grondlegger van het bedrijf in deze plaatswisseling een gewichtige rol heeft gespeeld.

In ieder geval weten we dat tijdens de Franse overheersing beide gemeenten, Ameide en Tienhoven, op last van de bezetter waren samengevoegd, maar dat A.D. 1811 koning Lodewijk Napoleon dit weer ongedaan heeft gemaakt. Dit gehoor geven aan de traditie paste wel bij de wat goedge broeder van keizer Napoleon. U weet wellicht nog dat deze vorst om in de gunst te komen verwoede pogingen heeft gedaan om Nederlands te leren spreken. Zo zou hij eens een gezelschap voorname Nederlanders toespreken en wilde openen met "Ik ben uw Koning!". Maar die ing-klank is een tikje moeilijk voor een Franse mond, dus begreep Zijne Majesteit dan ook beslist niet waarom zijn publiek in lachen uitbarstte, toen hij de bijeenkomst opende met de komische zin: "Ik ben uw konijn!"

Daar was geen woord Frans bij, wat zeker niet het geval was in de stukken die de Conseil municipal (d.i. de Gemeenteraad) in de Franse tijd te verwerken kreeg.

Terug naar Tienhoven: in de oudste notulen van de raadsvergaderingen wordt er met geen woord van gerept waar deze zijn gehouden. Een eerste aanwijzing vinden we in 1856 bij het vaststellen van de hoofdelijke omslag. Deze lag ter lezing op het raadhuis bij H. van Groeningen; de openbare kennisgeving zou geschieden op zondag (!) 25 mei. De genoemde Van Groeningen moet afkomstig zijn uit Lopik, is veerschipper en woont op no. 29. Mogen we aannemen dat dit café Welgelegen was met woning erachter? Het moet een flink onderdak zijn geweest, want niet enkel de veerschipper en zijn vrouw Elisabeth van Dijk worden vermeld, maar ook veermansknecht Hendrik Lakerveld, verder Jacoba en Lena van Doorn en Leendert Hermanus Diepenhorst plus diens echtgenote Stijntje Hoeflaak, neef en nicht van de hoofdbewoner. Zou deze het veer beheerd hebben en L.H. Diepenhorst het café?

Dit blijkt uit de raadsvergadering van 16 juni 1857, waarin de burgemeester mededeelt dat hem vanwege H. van Groeningen is kennis gegeven dat deze niet langer genegen is de raadskamer tegen de prijs van 10 gulden 's jaars af te staan en zulks op 40 gulden moet brengen. Na enige discussie wordt het raadslid Joh. van Es opgedragen verhuurder daarover te onderhouden alvorens erop door de raad enige afdoende maatregelen worden genomen. De afloop daarvan ontbreekt in de notulen.

Na het overlijden van Van Groeningen in 1860 vestigt zich in het pand ene Pieter Johannes Heijboer, zoon van de bovenmeester uit Noordeloos. Gehuwd met de autoch-

tone Klaasje Vermaat raakt hij vrij snel ingeburgerd en wordt in 1874 gemeenteontvanger. In de vergadering van 23 oktober, waarin hij beëdigd zal worden, ligt echter ook een schrijven ter tafel, waarin Gedeputeerde Staten bezwaar maken tegen het ontvanger-zijn in dubbele zin: één namens de gemeente, en één van de gemeente, wat in strijd is met de Gemeentewet. Wel eindigt de brief met de mededeling dat tegen kosteloos afstaan geen bezwaar bestaat. Daartoe verklaart Heijboer zich bereid de raadskamer, ook als stembureau, voortaan kosteloos af te staan.

Een jaar nadien is er bij de Ingekomen stukken een brief van Heijboer, dat wegens verbouwing van zijn pand hij gedurende die periode geen lokaal beschikbaar heeft. Kennelijk heeft hij zelf reeds voor een oplossing gezorgd: het Tienhovense college van kerkvoogden en notabelen is bereid gedurende die tijd de raad ten dienste te staan door de consistorie open te stellen. Eenparig en dankbaar aanvaardt de raad het voorstel en 'alle openbare handelingen der gemeente betreffende' zullen aldaar plaatsvinden. Lang heeft die toestand niet geduurd, want krap 5 maanden later kan men weer verkassen naar de overkant, wat op a.s. zondag bij publicatie aan alle ingezetenen mede ter kennis is gegeven.

Een volgend probleem dient zich aan: er is een Drankwet van kracht geworden, waarbij bijv. bepaald is dat na 1 mei 1887 de vergaderplaats van het raadhuis in strijd is met deze wet. Er behoren gescheiden ruimtes te komen: één waarin sterke drank wordt geschonken en eentje waarin vergaderingen, etc. gehouden kunnen worden. Omdat de eigenaar niet van zins is veranderingen in zijn gerenoveerde lokaliteit aan te brengen, verkeert de raad in een dilemma: of voor rekening der gemeente zelf een raadskamer doen bouwen, of lokaliteit te huren bij een andere ingezetene. Na uitvoerig overleg besluit men tot het laatste en de oplossing volgt schielijk. De heer Nic. Roest deelt schriftelijk mee dat hij een gedeelte van zijn woning, Lekkijk 35, wil afstaan om te dienen als raadskamer voor 20 gulden per jaar. Dit wordt in dank aanvaard: de voorkamer, grenzende aan de winkel, gaat dienen als raadhuis, alsmede worden de aanplakborden der gemeente verplaatst en aangebracht aan de schuur naast de woning. Verhuurder Roest is waarschijnlijk snel verhuisd, want er volgt een epistel op 31 maart 1890 van de a.s. nieuwe bewoner, Lambertus van Zessen. Het is een ietwat lang(dradig)e brief met alle ins en outs; de huurprijs bedraagt 20 gulden, in 2 termijnen te voldoen.

Mei 1893 meldt voornoemde Van Zessen dat Gerrit Bouwmeester de nieuwe bewoner wordt, even later gehuwd met Alida Oskam. Dan volgt een rustige periode tot een andere behuizing in het vizier komt. Op 26 febr. 1930 stelt raadslid C. Lakerveld voor het bewuste pand van C. van Toor in de openbare vergadering te behandelen. Het idee is toch uitgelekt, maar wethouder L. Spek is 'tége'. De andere wethouder, T. de Jongh, niet, maar hij acht het raadzaam voorlopig hiermee te wachten, gezien de zelfstandigheid der gemeente aan een zijden draad hangt, nu er sprake is van herindeling bij Ameide. C. van Es verklaart zich voorstander van de aankoop, mits de prijs billijk is. Eensklaps lezen we over een spoedeisende vergadering op 15 april 1930, met als top-agendapunt de aankoop huis van C. van Toor. Burgemeester C.W. Luyendijk

C.W. Luyendijk, burgemeester van Ameide en Tienhoven (1924 - 1957).

deelt mee dat hij de eigenaar gepolst heeft nadat wethouder L. Spek in de besloten vergadering had voorgesteld het huis no. 44A van Van Toor te kopen voor de prijs van maximaal f 2500. In het gesprek op het Ameidese stadhuis gevoerd had de manufacturer genoemd de somma van f 2400 terwijl bij het onderhoud tegenwoordig waren

ambtenaar A. Langerak en veldwachter R. van Beek. De edelachtbare Langerak acht het een geschikte behuizing, mits de zolder voor bergruimte gaat dienen en het onderhuis verhuurd kan worden, mits daarin ramen worden aangebracht. Vervolgens houdt C. Lakerveld een lang pleidooi tot de aankoop over te gaan nu de prijs nog eens

Het nieuwe raadhuis van Tienhoven.

f 100,-- meevalt. Voor verbouwing en meubilering moeten we rekenen op f 1.600,-- zodat het totaal circa f 4.000,-- zal bedragen, terwijl de huur van de onderwoning 75 gulden per jaar kan opbrengen. Besloten wordt tot koop en tevens een geldlening van 4000 gulden aan te gaan bij de Ameidese Coöp. Boerenleenbank. Twee leden stemmen tegen: de heren T. de Jongh en C. van Es. Op de Raadsvergadering van 8 mei 1930 is uitgenodigd de gemeenteopzichter Herman Diepenhorst voor het verbouwingsoverleg. Diens berekening is geraamd op f 1645,-- wat de vergadering tegenvalt, maar *“wellicht kan het behangselpapier en de schoorsteenmantel goedkoper”*.

Bezuiniging op aan te brengen ramen wordt geopperd en zelfs te volstaan met het aanbrengen van slechts één i.p.v. twee houten vloeren in het onderhuis.

Onenigheid in de tent, burgemeester Luyendijk wordt zo laaiend om al dat geknibbel, dat hij de vergadering zonder meer sluit, zijn jas pakt en stante pede huiswaarts gaat. Wat nu, wel de Raad besluit doodgemoedereerd verder te vergaderen o.l.v. wethouder Spek. En warempel volgt een aardig punt dat ter tafel komt; het is de kwestie over het al of niet slaan van een pomp. Dit stelt men uit, daar er regionaal plannen in de maak zijn om te komen tot de aanleg van waterleiding in de regio.

Veertien daag nadien vergadert men weer, de vrede lijkt getekend en eensgezind besluit men een elektrische kachel aan te schaffen. Voorts dat het honorarium van de gemeenteopzichter 5% van de aannemingsom zal bedragen, die inmiddels tot f 1500,-- is teruggeschroefd. Verder dat bij de aanbesteding, die publiek geschiedt zal, B. en W. het recht verkrijgt deze de laagst ingeschrevene te gunnen, mits het bedrag niet de maximumprijs overschrijdt.

Ten besluite een korte samenvatting van de afloop. Er wordt druk vergaderd, want een week later buigt de Raad zich over het conceptraadsbesluit om tot een eindversie te geraken. De aanbesteding wordt bekend gemaakt via een

advertentie in de Schoonhovensche Courant en in een vakblad. Erna zijn na de inschrijving op 30 juli 1930 de gegevens openbaar gemaakt. Deze omvatten 4 afdelingen: Timmerwerk, waarvoor inschreven B. de Groot voor f 934,-- en W. Verheij voor f 888,--; voor het Metselwerk L. Woudenberg f 298,-- en G. Streefkerk f 244,-- en voor Elektriciteit: H. Bouter f 114,50 en D. Lakerveld f 107,30, terwijl de inschrijving voor het Schilderwerk te laat was ingediend. De voorzitter stelt voor het werk te gunnen aan de laagste inschrijvers en het schilderwerk te ramen op f 370,--.

Totaal bedragen zo de kosten f 1.616,50, waarop raadsleden echter opnieuw gaan delibereren of er eventueel niet nog meer bezuinigd kan worden, bijvoorbeeld door de tafels van een goedkopere houtsoort te laten maken. Vervolgens komt aan de orde het toezicht op het raadhuis i v. m. de te fabriceren en uit te reiken sleutels: hou het aantal beperkt; moet bijvoorbeeld de werkvrouw er nu wel of niet over één beschikken?

Ten langen leste volgt het besluit: ‘een sleutel uit te reiken aan de burgervader en de schoonhoudster en een derde aan de veldwachter of de bode of degene die de voorzitter daartoe het geschiktst acht’. Het voorstel, eerder te berde gebracht door het raadslid Van Es, wordt alsnog gehonoreerd: op die tafelfabricage 20 gulden te besparen. Op 5 december 1930 wordt in een openbare raadsvergadering des voormiddags 10.30 uur het nieuwe raadhuis officieel in gebruik genomen. De burgervader wenst de

Ter gelegenheid van de installatie van haar nieuwe baas staat hier de Raad van Tienhoven aangetreden en wel voor haar eigen piepkleine gemeentehuis. Lees maar het bord op het winkeltje annex raadszaal van Alida Bouwmeester. De namen van de ‘officiële’ luiden, staand: Daan de Jongh, Dirk Versluis, Gijs van Lomwel en Kees Lakerveld. Zittend, de gemeentesecretaris Cor van Staveren, Leen Spek, burgemeester Luyendijk, Teunis de Jongh, Hannes van der Leeden en Kees Bouwmeester. Het geheel wordt geëscorteerd door twee rijksveldwachters uit Meerkerk, de heren Korenblom en Piet Lakerveld. Breeduit bijna midden op de weg, veel bekijks, dat kon allemaal in het tijdperk van vóór de raaswereld.

gemeente hartelijk geluk met het nieuwe onderkomen, brengt dank aan de familie Bouwmeester voor het verleende onderdak, tevens aan de gemeenteopzichter en hoopt dat Gods zegen moge rusten op beslissingen en besluiten van de Raad in dit nieuwe raadhuis. In het besloten gedeelte komen o.a. nog ingekomen stukken ter sprake: twee brieven, die op verzoek door resp. de dames Bouter en Bouwmeester zijn ingediend t.a.v. de koffieverzorging. De eerste vraagt f 3,- en de tweede f 5,- per zitting. Eerder moet wethouder De Jongh laatstgenoemde al gepolst hebben voor de servering plus het schoonhouden van het raadhuis, maar de vergoeding van de genoemde f 75 is volgens haar onder de maat: zij wenst f 100,-. Hoewel Marie Bouter betere papieren heeft, blijkt raadslid G.C. van Lomwel persoonlijk enige moeite te hebben met het gunnen aan vrouw Bouwmeester, die hem somwijlen wat stuurs voorbij gelopen was. De Raad besluit daarop de beslissing daarover nog even uit te stellen. Eindigen we met 'effe op visite te gaan' bij Hildebrands

'Camera Obscura' (= donkere kamer, de voorloper van de digitale camera). De sfeer van deze grijze bestseller heeft Godfried Bomans eens getypeerd als: 'luxe, kalmte en volop thee!'. Dit woordentrio past nu eens wonderwel, dan weer 'krek nie' op het relaas der metamorfose van woonwinkelpand tot raadhuis. Zijn er moeiten noch kosten - nou ja - gespaard om het vergadervertrek van donker licht te maken?

Evenzo Bomans drietal: wat een luxe: Tienhovens vroede vaders konden hun benen onder eigen stamtafel steken! Of het er voortaan broederlijk kalm zal toegaan, hopen we maar ... enne over het doorgeschoven agendapunt wie het postje van de servering krijgt toegewezen, vond ik zo gauw niets terug. Ach, wat doet 't ertoe in het kader van dit artikel. Eveneens een troostrijke gedachte: liet ook Hildebrand niet een van zijn schetsen uit de C.O., namelijk 'Gerrit Witse', onaf eindigen met "Cetera desunt" (= de rest ontbreekt).

Frans de Jong en Ameide

Hans van den Heuvel

In de periode van medio september tot begin oktober van dit jaar werd in het gemeentehuis van Zederik te Meerkerk een expositie gehouden, die gewijd was aan het leven en het werk van de in Lexmond geboren en ge-

togen architect Frans de Jong (1876 – 1942).

Mijn bijdrage aan dit project was een artikel over de activiteiten, die betrokkene in de jaren voorafgaand aan de Tweede Wereldoorlog in Ameide heeft ontplooid. De tekst van dit artikel is hieronder afgedrukt.

'Architect Frans de Jong heeft in Lexmond veel meer sporen nagelaten dan in Ameide. De verklaring hiervoor ligt voor de hand: hij heeft zijn hele leven in Lexmond ge-

De christelijk gereformeerde kerk.

woond en daar vele jaren gewerkt. In Ameide is hij alleen in de loop van de jaren twintig actief is geweest, onder andere als gemeenteopzichter. Voor zover ik heb kunnen nagaan - er is nauwelijks documentatie bewaard gebleven - was De Jong in Ameide bij drie projecten betrokken. Het betrof de bouw van een kerk voor de plaatselijke christelijk gereformeerde geloofsgemeenschap aan de destijds Achterweg geheten J.W. van Puttestraat, de verbouwing van de gemeentesecretarie in het pand Voorstraat 1 en de constructie van een muziektent op de Dam. Het kerkgebouw aan de Achterweg werd in gebruik genomen op donderdag 5 juli 1923. De bouw was mogelijk gemaakt, doordat de gemeenteleden A. van Dieren en I. van Lomwel, die in de kerkelijke documenten steevast "broeders" worden genoemd, "het benodigde geld ter lening beschikbaar stelden". De plechtigheid werd bijgewoond door burgemeester Henri van Eeten van Ameide en Tienhoven en andere plaatselijke autoriteiten. Het kerkgebouw had geen consistorie en werd verlicht met behulp van olielampen.

De christelijk gereformeerde gemeente had toen nog geen eigen predikant, in verband waarmee ds. J.P. Meijering uit Nieuwpoort optrad als consulent (= predikant die een vacante gemeente tot raadsman dient). Medio september 1943 werd pas besloten "in de kerk elektrisch licht aan te leggen ter vervanging van de olielampen". Vier jaar eerder waren de kerkelijke ambtsdragers hier in meerderheid nog geen voorstander van geweest. Begin maart 1949 werd het door Frans de Jong ontworpen gebouw uitgebreid met een consistorie. Eind maart 1966 kreeg de nog geen honderd leden tellende gemeente een eigen predikant, ds. R. Kok uit Alphen aan den Rijn. In de loop van 1969 en de eerste helft van 1970 werd de christelijk gereformeerde kerk gerestaureerd, wat inhield dat de preekstoel, banken, lampen, betimmeringen en vloer werden vernieuwd, de consistorie werd vergroot en een centrale verwarming werd aangelegd. "Op de kerkenraadsvergadering met de manslidmaten" van 4 april 1977 werd besloten tot een volgende bouwkundige ontwikkeling: de uitbreiding van het kerkgebouw en de bouw van een verenigingsgebouw, dat de naam "Rehoboth" kreeg. De aanhoudende groei van het aantal gemeenteleden noodzaakte er in de eerste helft van de jaren negentig toe een nieuwe kerk te bouwen. De "oude kerk van architect De Jong" werd aansluitend verbouwd tot verenigingsruimte. Zo vervult het gebouw ruim 85 jaar na de ingebruikneming nog altijd een wezenlijke functie. Wat de verbouwing van de gemeentesecretarie aan de Voorstraat onder leiding van Frans de

Jong inhield, bleek anno 2008 niet meer te achterhalen. Het staat vast dat de eerste steen voor het desbetreffende pand werd gelegd op 1 april 1895 en dat het in de eerste periode werd bewoond door vermogende Ameidenaren, de aannemer De Borst Verdoorn en de legendarische mandenmakerspatroon Van Kekem. De patriciërswooning deed dienst als gemeentesecretarie tot 1 januari 1986 - de datum waarop Ameide en Tienhoven met Hei- en Boeicop, Leerbroek, Lexmond, Meerkerk en Nieuwland werden samengevoegd tot de gemeente Zederik. Een bijzonder ontwerp van de Lexmondse architect was een mobiele muziektent. Deze constructie stond eerst - voor de Tweede Wereldoorlog - op de Dam en later - tot in de jaren zestig - op een betonnen verhoging op de Prinsengracht. De verplaatsing werd uitgevoerd door de firma Woudenberg, de voorloper van het Aannemersbedrijf Koninklijke Woudenberg Ameide. Binnen de Historische Vereniging Ameide en Tienhoven gaan al geruime tijd stemmen op om in Ameide weer een muziektent te plaatsen. Mocht het ooit zover komen, dan kunnen de oude foto's van de muziektent van Frans de Jong wellicht van nut zijn.

Muziektent op de Dam.

Muziektent op de Prinsengracht.

Jagtgerecht van Tienhoven

Bron: het Nationaal Archief te Den Haag, Jagtgerecht Tienhoven; toegangsnummer 35397; inventarisnummer 3.19.75 Het genoemde jagtgerecht van Tienhoven is zeer beperkt van omvang. De tekst van alle vier de documenten, die dit archief bevat, wordt hieronder weergegeven.

Hierin is te lezen dat Teunis Flipsen, knecht op de hofstede van Adriaan Bons te Tienhoven, op zondag 18 december 1763 is betrapt op het schieten met zijn snaphaan. Hij verklaarde slechts te hebben geschoten op vinken.

Eene Flip, ook knecht op de hofstede van Adriaan Bons te Tienhoven, heeft op zondag 15 januari 1764 geschoten op de ganzen van Thijs van Wijck uit Meerkerksbroek

En verder zijn er twee documenten over het feit dat de predikant van Langerak, Van der Burg, in overtredding was in maart 1786, omdat hij zijn witte patrijshond los heeft laten lopen.

Aangeleverd door Gert Groenendijk

Wij ondergeteijkende Jan Verwaardt oud 30 Jaaren, dienende voor Knecht en woonende op de Hofsteede onder Thienhoven op den Hoogenwaard, bij en van den Heere Cornelis Verveer, ende Hendrick van Buuren, dienende voor Bouwknecht bij Jan de Jongh Bouwman op de Hoogenwaard onder Thienhoven, oud 19 Jaaren. Attesteeren en verklaren ten versoeke van den gemelden Heere Cornelis Verveer Houtvester van het Jagtgericht der Heerlijkheidt Thienhoven R: O: waar en waaragtigh te zijn, dat wij attestanten op son-dagh den 18 December 1763 even nademiddag met den anderen al pratende den Hoogenwaard zijn opge-gaan, dat wij als doen van verren hebben gesien dat van agter de hofsteede van Adriaan Bons, deszelfs Knecht genaamt Teunis Flipsen met een snaphaen in de hand is komen het landt opgegaan, dat wij attes-tanten jegens den andere zijde wat zal dat wesen, dat wij een wijnig tijds daar na hebben gesien en ge-hoordt dat den gemelde Teunis Flipsen de voorsz. snaphaen heeft aangelegt, en losgebrandt, dat wij attes-tanten als doen te samen zijn gegaen na de hofsteede van de voorn. Adriaan Bons, dat wij aldaar zijnde gekomen agter het hujs met de voorsz. snaphaen hebben vinden staan den gemelde Teunis Flipsen tegen welken den eersten attestant zijde als gij dat weer doet denoteerende schietten zoo hebbe ik laste omme jouw snaphaen aff te neemen, dat daer op denselven Teunis Flipsen zijde ik hebbe maar op vinken ge-schoten en zal het niet meer doen, waar op wij attestanten zijn heen gegaen. Eijndigende hiermede onse gegevee Verklaaringe, gevende voor reedenen van zeer wel wetenschap als hebbende alle het geene voorsz. staat, gehoord, gesien, bijgewoond, zelfs verrigt en ondervonden dat het alzo is toegegaan. Presenteerende daaromme deese onse gegevee verklaaringe desnoods, en daar toe nader wordende versogt met solemneelen Eede te bevestigen vermits wij het zelve alsnog in versche geheuge zijn hebbende, Actum deesen Agtsten Maart 1764

Deeze letters **JVW** zijn gesteld bij
Jan Verwaardt

Dit merk **+** is gesteld bij
Hendrick van Buuren

mij present
Maria Hartigsvelt

Pro Justitia

Ik ondergeteijkende Thijs van Wijck, woonende onder Meerkerksbroek, dogh sittende met een Ganssen Touw onder de Jurisdictie van Ameijde, Attesteeren en verklaare ten versoecke van den welEdele Gestrenghe Heer Cornelis Verveer, houtvester van het Jagtgericht der Heerlijkheijdt Thienhoven R: O: requirant, waar en waaragtig te zijn, dat ik attestant op Sondagh den 15^e Januarij deeses Jaars 1764 op mijn Ganssen Touw sittende des morgens omtrent 11 uuren hebbe gesien dat zekere perzoon over den Thienweegh onder Thienhoven gekleet met een bruijn wambus, met een snaphaen in de hand tot driemaal heeft geschoten na drie van mijn makke Ganssen, dewelke ik attestant daags te vooren hadde opgeschoonen en door de Lande windt zoo verre van mijn Touw waren afgeraakt dat die saten en liepen op de Landen van Thienhoven aen de Zuijdoostzeij van den Thienwegh, zonder dat ik attestant in staat was door het hooge water daar bij te komen, waarna ik attestant bij gerugten hebbe gehoord dat den voorn. den zoon zoude zijn geweest eenen Flip..... knegt van Adrianus Bons, Bouwman in Thienhoven. Eijndigende ik attestant hiermede mijne gegeeven verklaaringe geevende voor reederen van zeer wel weeten-schap als in den Text, en hebbende het zelve nog in versche geheugen. Presenteerende daaromme deese mijne gegeeven Verklaaringe desnoods, en daartoe nader wordende versogt met solemneelen Eede te bevestigen, actum Ameijde den 8^e Maart 1764

Radslotpistool gecombineerd met snaphaen, Duitsland, ca. 1600.

Ronde, deels achtkantige loop gemerkt met wapenschilden waarin 'staande leeuw' en 'halve velden met adelaarskop onder letter 'N' (Neurenberg?). Het radslot gemerkt met een schild waarin Rijksappel en letters 'T' en 'V', (stads)wapen met halve velden van adelaarskop en ruitverdeling. De houten kolf is rijkelijk ingelegd met beendecoraties van florale motieven, dierfiguren en jachtscènes, deels in reliëf.

De houten pompstok heeft een benen dop. L. 55 cm.

Concept

Aan de Edele Achtbaare Heeren
Meesterknappen van de Jagt onder
de Heerlijkheijdt Thienhoven.

Vertoond Reverentelijk Cornelis Verveer, de Houtvester der Heerlijkheijdt Thienhoven, D:D:-

Dat off wel bij het Reglement en Ordonnantie op de Jagt onder deeze Heerlijkheid, op den 15 Meij 1765 geëmaneert, en op den 16 Junij daar aanvolgende bij de Ed: Mog. Heeren gecommiteerde Raden aan de ED. Groot Mog. Heeren Staten van Holland en Westvriesland, geaprobeert, Art. 12. is geordonneert en verboden, dat de huisluide en andere in deeze Heerlijkheijdt geene Jaagende honden, nog ook eenige andere honden, hoegenaamt mogen houden ten zij die bij den vertoonden als houtvester keursaam bevonden worden, omme ten huize of hofsteede te baffen en te bewaaren, en dat daar en boven deselve honden een sleepende knuppel steeds aan den hals hebben hangen, op poene, dat dit steeds coutrarie? Deesen bevonden word, op iedere hond verbeuren sal zes Guldens, en dat boven dien de honden dood gesmeeten of dood geschooten sullen worden, ende Jaene?

Dadelijk geëxecuteerd;--het echter aan... Van der Burg, Predikant te Langerak op donderdag namiddags, den 23 Maart 1786 heeft kunnen gelusten, met een witte soort van Patrijshond, met een corte staart, los en ongeknuppelt lopende onder deeze Heerlijkheijdt te wandelen, en dat niet teegenstaande denselve een [eahn]dermaal bevoorens [???] aan weegens den verthoonden, was gewaerschuwt sig in 't vervolg daar voor te wagten.--Dat sulx alsoo direct is strijdende, tegen den inhoud van het voorsz. articul, uit de Ordonnantie op de jagt, den vertoonden gemelde + Van den Burg, met den Eersten heeft kennis gegeeven, dat hij sulx in sijne qualiteit niet konde passeeren, en vervolgens denselven behoorlijk heeft beboed, en hem gerecommandeert zijn dag te onthouden,-- dan 't welk egter tot heeden aan geen [andengeving?] is geweest, als dat denselven Van den Burg in gebreeken blijft de voorsz boeten te betaalen,-- ende voorsz. zijne hond te doden, dat dus den vertoonden B:O: genoodsaakt word ingevolge het 30 art. van de voorsz. Ordonn. om tersaake voorsz. voor UEd. Achtb.

Middelen van regten te intameeren,--dan gemerkt de voorn,-- Van den Burg, is woonagtig te Langerak en onder deeze Heerlijkheijdt geen domicitium houdende, soo keerd den verthoonden sig tot UEd. Achtbare Reverentelijk versoekende , autorisatie, op den bode aan UEd. Achtb: ten [sine] den voorn. Van den Burg, bij Edictie aan den gerechtshuize alhier [mione sulito] en met toesending van [beslonte] brieven Insinuatie 't eenen sekeren tamelijke ent ure ten Bulle van UEd. Achtb. te dagvaarden, omme tersaake voorsz. te hooren Eijsch en verzoek doen, daar op , als meede op 't verzoek aen [Crovisie] te kort woon- den, en voorts te procederen als naregten, en omme wijders de verdere exploitien, in deesen ten uiteijnde der saake nodig, in vergevoorsz. te mogen doen.—

Dit doende Edelachtbare

Wij ondergetijkende Cornelis van Pruijssen, dienende voor boerre knegt bij den Heer Cornelis Verveer, Schout van Thienhoven en Houtvester van dezelve Heerlijkheidt Thienhoven, en Hendrik de Jongh, oud 26 Jaaren, woonende onder Thienhoven voornoemt, attesteeren en verklaaren ten verzoeken van denzelven Heere Cornelis Verveer, in zijne qualijt als Houtvester voornoemt, Ratione officii, waar en waaragtig te zijn: Dat wij eergisteren na de middag met de boete waagen (die ik eerste Attestant was rijdende, terwijl ik tweede Attestant nevens den eersten Attestant voor op de kist van dien wagen was zittende, hebbende op denzelven wagen den Heer Requirant en zijn Schoon-Zoon, den Secretaris Warnardus Verhagen) van het Schoonhovense Veer zijn komen rijden door Langerak; Dat wij onder de Heerlijkheidt Thienhoven gekomen zijnd, hebben voor uit Thienhoven in zien gaan den Heere Van der Burg, Predikant te Langerak voornoemt, bij zich hebbende een witte soort van Patrijs hond, met een corte staart, los en ongeknuppelt; Dat den Heer Requirant den eerste Attestant heeft gelast omme met den waagen stil te houden, wanneer men bij de voornoemde Heer Predikant gekomen was; Dat sulx gedaan onder Thienhoven bij de Hofstee-de toebehoorende Arij van Middelkoop, den Heere requirant genoemde Heer Predikant in de beleefste termen heeft gevraagd na zijn gezondheid; dat sulx door genoemde Heer Predikant ook decent is beantwoord; dat den Heer requirant vervolgens heeft gezegd: Domine het is miserabel dat ik uw hier moet vinden met een loslopende hond! Dit kan ik niet passeeren, dat daar op genoemde Heer Predikant heeft geantwoord: Ja Mijn-Heer ik houw den hond op mijn Hofstee vast, maar ging [ik] nu eens aflijden! Ik weet wel dat ik onder Thienhoven ben! Dat daarop den Heer Requirant antwoorde met den Heer Predikant Gijseling te betekenen en te recommandeeren dat zijn dag moeste onthouden, dat den Heer Predikant heeft aangenomen; en dat wij daar op zijn voort gereeden; Eindigende hier meden onze gegevee verklaringe, geevende voor redenen van zeer wel wetenschap als hebbende alle het geene voorsz. staat, als in den text, gehoord, gezien, bijgewoond en ondervonden dat het alzo is toegegaan, presenteerenden deeze desnoods zijnde ende daartoe nader verzogt wordende met solemneele Eede te bevestigen, actum en ondertekend deezen 25^e Maart 1786.

Dit merk **X** is gesteld bij

Cornelis van Pruijssen

Hendrik de Jongh

Warnardus Verhagen

Hendrik de Kieft

Historische plaatjes met een praatje

Krijn van der Ham

Eind augustus – begin september van dit jaar werd tijdens het Oranjefeest in de Fransestraat een prachtig overzicht gepresenteerd van 160 vergrotingen van foto's van oude tot zeer oude ansichtkaarten van Ameide en Tienhoven. Het ging om foto's, die beschikbaar waren gesteld door de erven van Peter Lakerveld uit Tienhoven.

Vooruitlopend op de tentoonstelling over de vroegere plaatselijk manden- en hoepmakerijen, die volgend jaar oktober in de week van de Paardenmarkt zal worden gehouden, zijn op deze pagina drie winterse foto's afgedrukt. De op de Lekdijk genomen foto's tonen een met ongeschilde teen geladen vrachtwagen en een stouw vismanden, bestemd voor vervoer naar de visafslag. De derde foto laat zien hoe de plaatselijke jeugd destijds in korte broek in de sneeuw op de Dam speelde.

Vorig jaar heb ik in deze rubriek gevraagd wie er oude winterfoto's heeft. Op deze oproep reageerde Jan van der Ham uit Harderwijk. Hij staat rechtsonder op foto met Hennie (Henk) Diepenhorst, de oudste zoon van Piet uit de Pompstraat, en waarschijnlijk met een zoon van Jannie Jongkind uit Sluis. (De familie Jongkind is later geëmigreerd naar Brazilië). Deze foto's zijn genomen in de winter 1953-1954 toen de Lek was dichtgevroren.

Tot schrijfs, Krijn van der Ham.

Winterse foto's op de Lekdijk.

Winterpret op de dicht gevroren rivier (1953-1954).

De baliebijter

Krijn van der Grijn

*De Lekboot kwam in vroeger jaren,
twee keer per dag langs Ameide varen.*

*Hij bracht mensen, vee en handelswaren mee,
uit het binnenland en van overzee.*

*Fruit, eieren en andere zaken werden aan boord gedragen,
en later in Rotterdam verkocht in die dagen.*

*Als de Lekboot aanmeerde was het gezellig druk bij “het
Hoofd”, en dan werden er veel verhalen klaar gestoofd.*

*Men hing over de balie naar de bedrijvigheid te kijken,
en liet zijn kennis en kunde over diverse zaken blijken.*

*Je hoorde meteen het wel en wee,
en leefde zo met alles en iedereen mee.*

*Door deze activiteiten wisten de Termeyenaren,
de bijnaam “BALIEBIJTER” te vergaren.*

*Nadat de Lekboot uit de vaart was genomen,
is er een einde aan het “baliebijten” gekomen.*

*Bij de recente dijkverzwaring was de balie als “oud ijzer”
begroot, maar gelukkig is een gedeelte gered van het
schroot.*

*Om de herinnering aan de Lekboot en de balie te bewaren,
ontwerpt een werkgroep een “monument” van de “BALIE-
BIJTER” voor de Termeyenaren.*

*Krijn van der Grijn aan de balie.
Foto: Marjan de Gier.*

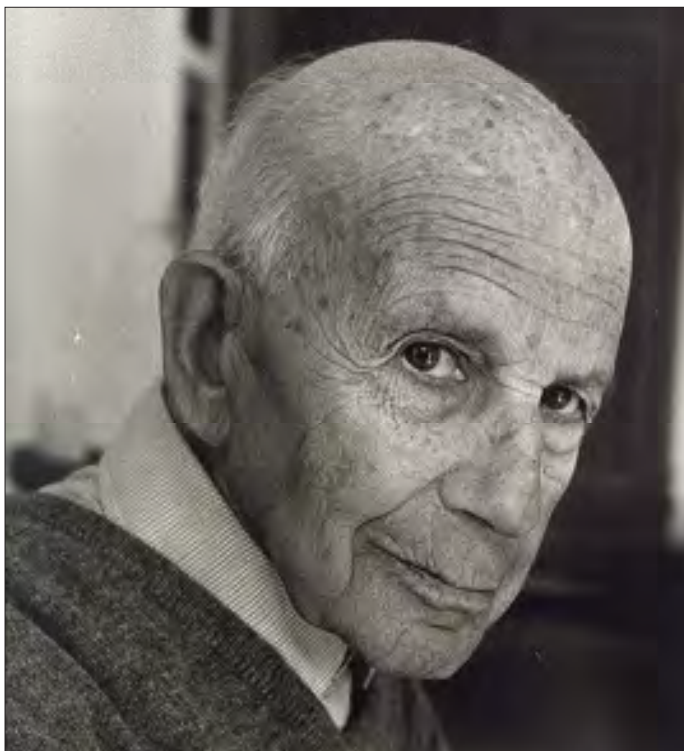
Foto's: Krijn van Arkel.

Paul Citroen

Tussen modernisme en portret¹

Feico Hoekstra, conservator Museum de Fundatie, Zwolle.

Dit najaar toont Museum de Fundatie op zijn locatie Paleis aan de Blijmarkt in Zwolle de expositie 'Paul Citroen (1896-1983) – Tussen modernisme en portret'. De tentoonstelling belicht het omvangrijke oeuvre van Citroen aan de hand van twee thema's: het modernisme en het portret.

Portret van Corry Mühlensfeld Olieverf op doek, 1939. 150 x 100 cm. Museum de Fundatie, Zwolle. (collectie Provincie Overijssel)

tijd maakte hij onder meer zijn beroemde fotomontage *Metropolis*. Citroen ontwikkelde zich in de jaren daarna tot een verwoed verzamelaar en bevolgen propagandist van de moderne kunst.

Avant – garde

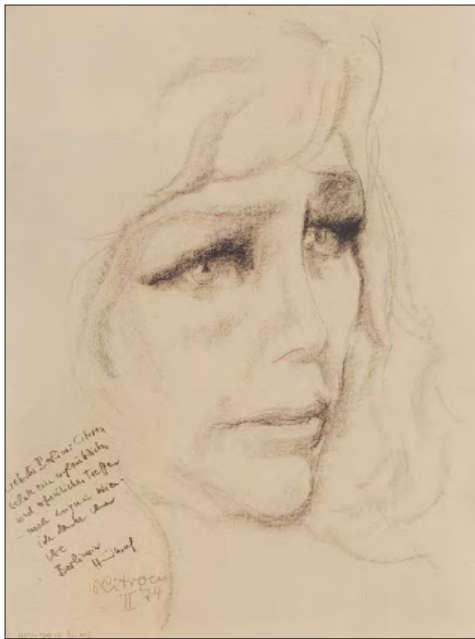
In de jaren twintig van de vorige eeuw was Berlijn het brandpunt van de artistieke avant – garde. De daar in 1896 geboren Paul Citroen zat er middenin. In galerie *Der Sturm* zag hij voor het eerst de avantgardistische kunst van onder andere 'Der Blaue Reiter', 'Brücke' en de Italiaanse Futuristen. De schok was zo groot, dat hij zijn eigen artistieke ambities – zij het tijdelijk – opgaf. Hij erkende de kracht en relevantie van deze kunst, maar was van mening dat hij er zelf niets aan kon toevoegen. Rond 1918 pakte Citroen het tekenen en schilderen weer op en werd hij actief in de Dada – beweging. In 1922 ging hij naar het Bauhaus in Weimar, waar hij de 'Vorkurs' van Johannes Itten (1888-1967) volgde. Daarna bleef hij nog tot 1924 als stagiair op het Bauhaus. Hier kwam hij in contact met de grote kunstenaars van zijn tijd, onder wie Paul Klee (1879-1940) en Wassily Kandinsky (1866-1944). In die

Voortrekkersrol

Toen Citroen – die een Nederlandse vader had – zich eind 1928 definitief in Nederland vestigde, bleef hij het modernisme steunen en propageren. Begin jaren dertig hield hij zich bezig met de fotografie. En hoewel hij de fotografie als kunstvorm niet heel serieus nam – 'Je neemt een toestel, kijkt door de zoeker en drukt op de knop' – wordt hij tegenwoordig alom gezien als een pionier op dit gebied in Nederland en een inspirerend voorbeeld voor latere fotografen.

Een vergelijkbare voortrekkersrol speelde Paul Citroen op het gebied van de kunstpedagogiek in Nederland. Zo richtte hij in 1933 met de schilder en tekenaar Charles Roelofs (1897-1962) in Amsterdam de Nieuwe Kunstschool op, naar voorbeeld van het Bauhaus. Ook als docent aan de Haagse kunstacademie, waar hij van 1935 tot aan zijn pensioen in 1960 werkzaam was, kon hij zijn modernistische visie verspreiden en in de praktijk brengen.

¹ Dit artikel verscheen in het Bulletin van het Museum de Fundatie, september 2008, jaargang 19, nr. 3.

Portret van Hildegard Knief, Siberisch krijt op papier, 65 x 50 cm. Museum de Fundatie, Zwolle. (collectie Provincie Overijssel)

De mens

Met het vorderen van de jaren bekommerde Citroen zich steeds minder om de moderniteit van zijn werk. Zijn drijfveer was niet zozeer de kunst, als wel de mens. 'De geboren portretschilder en -tekenaar (zoiets bestaat!); schreef Citroen in 1966,' interesseert de mens als psychisch wezen. Hij voelt zich enigszins vreemd en onbehagelijk, wanneer hij ziet hoe zijn kunstbroeders de mens voor hun vorm- en kleur- en stijlproblemen gebruiken en misvormen, hoe ze hem helemaal tot een schilderij maken, zodat van de mens niets dan kunst overblijft. Waar de kunst onmenselijk wordt, n.l. vorm omwille van de vorm, kiest hij de mens.'

Vanaf de jaren vijftig had Citroen zich erbij neergelegd niet langer tot de artistieke avantgarde te behoren. Waar om hem heen de modernismen elkaar in hoog tempo aflosten, had Citroen zichzelf als het ware losgezongen van de tijd. Aan het eind van zijn leven schreef hij: 'Ik heb meer dan zeventig jaar over mijn werk gedaan, als het nu nog niet deugt, dan weet ik het niet.'

Portret

In zijn eigen werk richtte Citroen zich vooral op het portret, een genre dat hij vanaf het begin van zijn loopbaan beoefende en tot zijn dood koesterde als zijn specialisme. In zijn omvangrijke oeuvre bevinden zich honderden portretten van kunstenaars, schrijvers, artiesten, politici en andere bekende mensen. Niet alleen als Bauhaus-student, ook als kunsthandelaar was Paul Citroen al op jonge leeftijd in contact gekomen met mensen die wereldberoemd zouden worden. Met sommigen hield hij contact, andere zocht hij later weer op om ze te portretteren. Ook familieleden, vrienden, kennissen en zelfs mensen die hij helemaal niet persoonlijk kende, konden door Citroen worden benaderd voor een portret. Begin jaren zeventig maakte een heel nieuw publiek kennis met Paul Citroen, toen hij optrad als portrettekenaar in de tv-programma's van Willem Duys en tijdens de uitzending de gasten van Duys met krijt en papier vereeuwigde.

Zelfportret met Lotti Weiss. Olieverf op doek, 1927. 55 x 45 cm. Museum de Fundatie, Zwolle. (collectie Provincie Overijssel)

Portret van Chaja Goldstein, olie-
verf op doek,
100 x 70cm.
1938. Museum
de Fundatie,
Zwolle.
(collectie Pro-
vincie Overijs-
sel)

Volle breedte

De tentoonstelling in Zwolle bevat ruim 250 werken. Behalve vele tekeningen, prenten en schilderijen, is er ook een selectie foto's van Paul Citroen te zien uit de jaren dertig. Een groot deel van de tentoonstelling is afkomstig uit de nalatenschap van Citroen, die sinds 1995 in bezit is van de Provincie Overijssel en wordt beheerd door Museum de Fundatie. Veel van deze werken zullen nu voor

het eerst voor publiek te zien zijn. Datzelfde geldt voor zo'n zeventig werken op papier uit de collectie van het Bauhaus Archiv Berlin, die speciaal voor deze tentoonstelling in bruikleen werden verkregen. Daarnaast stelden vele andere musea en particulieren werk voor de tentoonstelling beschikbaar. Met de overzichtstentoonstelling in Museum de Fundatie wordt vijftieng jaar na het overlijden van Paul Citroen zijn oeuvre weer in volle breedte gepresenteerd. Bij de tentoonstelling verschijnt een rijk geïllustreerde catalogus met de teksten van Dörte Nicolaisen, Feico Hoekstra en Ralph Keuning.

⌘ De tentoonstelling Paul Citroen (1896-1983) – Tussen modernisme en portret is te zien van 21 september t/m 11 januari 2009

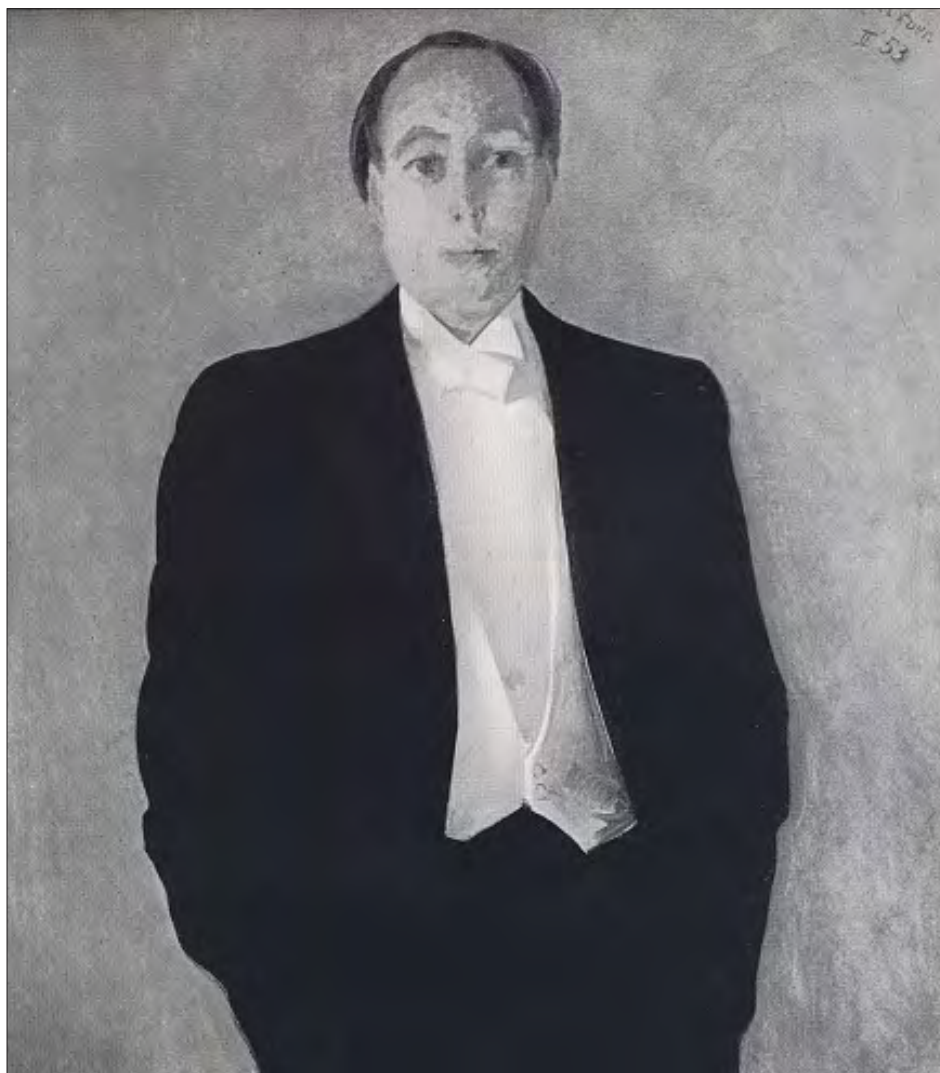
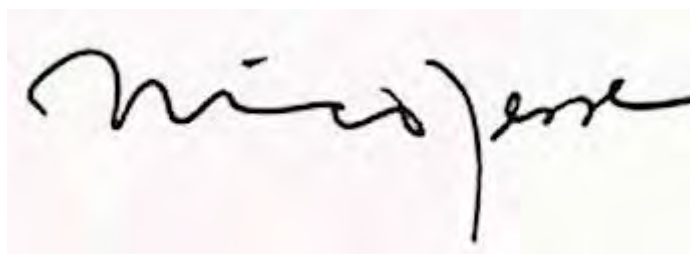
Albert Mol, *Siberisch krijt op papier*, 66 x 51 cm Collectie Provincie Overijssel, 1973.
Museum de Fundatie, Zwolle en Heino/Wijhe

Portret van Paulien Citroen, potlood op papier, 1939, 64 x 45 cm, Museum de Fundatie, Zwolle.
(langdurig bruikleen particuliere collectie).

De portretten van Nico Jesse door Paul Citroen

Herman Beckmann

Op 15 december 1956 werd de kunstschilder, tekenaar en fotograaf Paul Citroen zestig jaar. Familie en vrienden publiceerden toen een boek met 32 portretten van personen die door hem geschilderd of getekend waren. Tevens schreven de geportretteerden een verhaal over hun vriendschap met de kunstenaar. De geportretteerden waren onder meer: Mari Andriessen, Anna Blaman, Benjamin Britten, Carmiggelt, Marc Chagall, Albert van Dalsum, Hella Haasse, Oskar Kokoschka, Corneille, Sierk Schröder, Henry Moore, Bram van der Leek, Sandberg, Nico Jesse en Victor van Vriesland. Nico Jesse schreef bij zijn geschilderd portret het volgende verhaal:

Paul de meester

Mijn verhouding met Paul is eenzijdig. Paul geeft, ik ontvang. Hij geeft als de zee de golven, regelmatig, onuitputtelijk, zonder vermoeienis.

Wat geeft Paul? Medisch gesproken: stimulantia.

Hij inspireert, geeft zelfvertrouwen, maakt door zijn belangstelling de vriendschap.

Bijzonder diep, sprankelend, caleidoscopisch wisselend.

Bliksemtochten door het gebied van de geest.

Paul schildert mijn portret in rok. Hij zag me zo op een feest. 'Blijf zo staan! Mensch, grossartig! Ja, goed!' -En bot daarop een door smart verwrongen gezicht: 'Nein, nein!' En tot troost: 'Jij bent goed, ik ben niet goed.'

Hij schildert het portret, een vierkante meter groot, in tweemaal drie kwartier, de duur van het voetbalspel....

Lijkt het portret?

'Das Porträt sieht Ihnen ähnlicher wie Sie sich selbst.'

Dat heeft Max Liebermann eens gezegd, maar misschien is het niet waar. Misschien heeft Paul het gezegd. Het kan niet anders zijn!

In mijn jeugd bewonderde ik Paul af-godsgewijs. Hij behoorde tot de avant-garde. Hij opende de nieuwe wegen.

Als tekenaar, als schilder? Neen, als fotograaf. Samen met Paul Schuitema, Piet Zwart en ook Blumenfeld. Hij bereikte wat ik nooit zou kunnen bereiken... .

Daarom prijs ik mij gelukkig, dat het Paul plezier doet tegenwoordig zo nu en dan met mij 'uit fotograferen te gaan'. Dan maken we fotografische

grapjes, voeren achterelkaar zes broden aan de meeuwen, of zoeken 'rare' schilders op. We doen maar zo wat en beleven daar beide vreugde aan.

Nico Jesse maakte in het jaar 1953 de foto¹ op de volgende pagina van zijn schilderij, dat door Paul Citroen wordt vastgehouden. De schilder draagt een alpinopet. Voor het schilderij van de fotograaf/huisarts staat een kleiner portret van Christi Frisch (1921-2002), met wie Paul Citroen in 1964 zou trouwen. Naast dit schilderij staat een fles met een etiket waarop nog twee letters leesbaar zijn, een t en een o. Het zou Spaanse rode wijn kunnen zijn: vino tinto, maar gezien het kleine glaasje dat voor het portret van Christi Frisch staat is het aannemelijker dat er port(o) in de fles zat. Rutger Jesse vertelde mij dat zijn vader allergisch was voor graandrankjes als bier en jenever. De foto is hoogstwaarschijnlijk in het atelier van de schilder genomen.

¹ Deze foto bevindt zich in het Nederlands fotomuseum in Rotterdam (Inventarisnummer 98825).

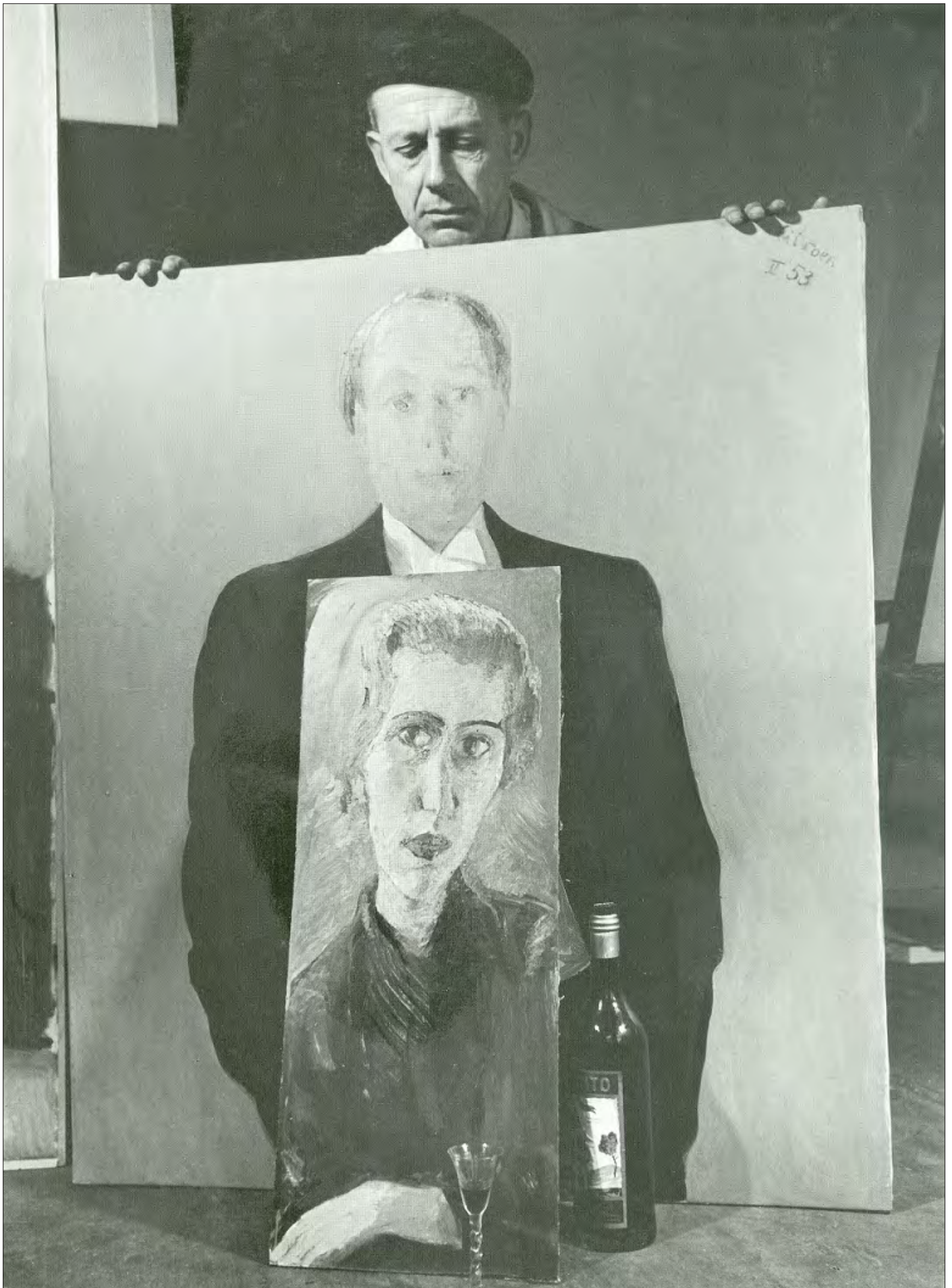

Foto gemaakt door Nico Jesse in 1953.

Nico Jesse door Paul Citroen (1952)

De bovenstaande tekening is in werkelijkheid zeven bij tien centimeter en Rutger Jesse informeerde mij dat zijn vader de tekening gebruikte als Ex libris². Onder de tekening stond de tekst: *Ex libris Nico Jesse*.

² Een Ex libris is een eigendomskenmerk (een klein plaatje) dat voorin een boek wordt geplakt, gestempeld of gestanst. Het wordt ook wel boekmerk genoemd. Ex libris is Latijn en betekent: uit de boeken(-verzameling). Bedoeld wordt: uit de bibliotheek van degene van wie de naam op het plaatje staat vermeld. Ex libris zijn bijna altijd voorzien van een afbeelding, vaak van symbolische aard, waarmee de eigenaar van het boek zich identificeert. (Bron:Wikipedia).

Portret van Nico Jesse, 1971, olieverf op doek, 120 x 100 cm, Museum de Fundatie, Zwolle en Heino/Wijhe (collectie Provincie Overijssel).

Dit schilderij van Paul Citroen maakt een verpletterende indruk, dat grotendeels veroorzaakt wordt door de indringende manier van portretteren. Het gezicht van Jesse is bijna beeldvullend geschilderd, terwijl er geen aandacht wordt besteed aan zijn kleding en aan de ruimte waarin zich de fotograaf/huisarts bevindt. Hierdoor wordt de aandacht van de toeschouwer geheel gefocust op de karakteristieke kop van Nico Jesse.

